



आयुर्वेद औषधि संहिता भाग-२
(वटि तथा गुग्गुलु कल्पना),
२०८१



भागमती प्रदेश सरकार
स्वास्थ्य मन्त्रालय

आयुर्वेद औषधि उत्पादन केन्द्र
रजनगर-१, बिलासपुर



Handwritten signature

Handwritten signature

Handwritten signature



विषय सूची

क. वटी कल्पना

१. अर्शोघ्नी वटी (Arshoghni Vati)	१
२. आरोग्यवर्धनी वटी (Aarogyavardhini Vati)	४
३. कुटजासक्त वटी (Kutajaashtaka Vati)	६
४. खदिरादि वटी (Khadiraadi Vati)	८
५. गन्धक रसायन (Gandaka Rasayana)	९
६. चन्द्रप्रभा वटी (Chandraprabhaa Vati)	११
७. तपस्विनी वटी (Tapaswini Vati)	१३
८. प्रियंगवादि वटी (Priyangaadi Vati)	१४
९. ब्राह्मी वटी (Braahmi Vati)	१४
१०. महाशंख वटी (Mahaashankha Vati)	१७
११. राजप्रवर्तिनी वटी (Rajahpravartini Vati)	१९
१२. लक्ष्मीविलास रस (Laxmivilaas Rasa)	२०
१३. बिषतिदुक वटी (Bishatinduka Vati)	२२
१४. शिरोवज्र रस (Shirovajra Rasa)	२३
१५. श्वासकुठार रस (Shwaasakuthaara Rasa)	२४
१६. सजिवनी वटी (Sanjivani Vati)	२६
१७. सर्पगन्धाघन वटी (Sarpagandhaaghana Vati)	२७
१८. सारिवादि वटी (Sarivaadi Vati)	२८

ख. गुग्गुलु कल्पना

१९. काञ्चनार गुग्गुलु (Kaanchanaara Guggulu)	३१
२०. कैशोर गुग्गुलु (Kaishora guggulu)	३३
२१. गोकुशुरादि गुग्गुलु (Gokshuraadi guggulu)	३४
२२. त्रयोदशांग गुग्गुलु (Trayodashaanga guggulu)	३७
२३. नवक गुग्गुलु (Navaka guggulu)	३९
२४. महायोगराज गुग्गुलु (Mahaayogaraja guggulu)	४०
२५. योगराज गुग्गुलु (Yogaraja guggulu)	४३
२६. लाक्षादि गुग्गुलु (Lakshaadi guggulu)	४४
२७. सिंहनाद गुग्गुलु (Simhanaada guggulu)	४६

वटी कल्पना
विषय

का.मु प्रमुख सचिव





ग. अनुसूची

Annex 1. Analytical Specifications for Vati Kalpana (Tablets)	४९
Annex 2. Analytical Specifications for Guggulu Kalpana (Tablets)	४९
अनुसूची ३. कुपित्तु शोधन	४३
अनुसूची ४. गन्धक शोधन	४४
अनुसूची ५. गुग्गुलु शोधन	४४
अनुसूची ६. धतुरो शोधन	४७
अनुसूची ७. भल्लातक शोधन	४८
अनुसूची ८. भडा शोधन	४९
अनुसूची ९. मनःशिला शोधन	६०
अनुसूची १०. लाला शोधन	६१
अनुसूची ११. कत्तनाभ शोधन	६२
अनुसूची १२. सुरण शोधन	६३
अनुसूची १३. हरताल शोधन	६४
अनुसूची १४. हितु शोधन	६४
अनुसूची १५. स्वरस कल्पना	६६
अनुसूची १६. कल्क कल्पना	६७
अनुसूची १७. क्वाथ कल्पना	६८
अनुसूची १८. हिम कल्पना	६९
अनुसूची १९. फाण्ट कल्पना	७०
अनुसूची २०. घृत मूर्च्छना	७१
अनुसूची २१. चालारी तेल मूर्च्छना	७२
अनुसूची २२. बटी तथा गुग्गुलु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जडिबुटी)	७४
अनुसूची २३. बटी तथा गुग्गुलु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जानतब)	७९
अनुसूची २४. बटी तथा गुग्गुलु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (पार्थिव)	८०

घ. ग्रन्थ सूची


निदेशक




निदेशक


का.मु. प्रमुख सचिव



AAUK




क. वटी कल्पना






आर्य समाज का. वटी कल्पना
पण्डित


का.मु. प्रमुख सचिव





१. अशोघ्नी घटी (Arshoghni Vati)

अशोघ्नं घटकं बह्वे पुत्रका शृणु, मद्रक । पिप्पलीपिप्पलीमूलवनसूरणचिचकम् ॥
 मरिचं कण्टकारी च रक्तपुष्पी समाशकम् । पलमेकं पृथक् सर्वं छलणं वृषदि पोषयेत् ॥
 गजजपशुमूत्रेषु शुभे भाण्डे विनिक्षिपेत् । मृदग्निना पचेत्सर्वं चूर्णशेषं यथा भवेत् ॥
 लवणत्रयञ्च* तत्रैव पलमेकं तु निक्षिपेत् । अक्षप्रमाणघटकान्कुर्यादिवं पृथक् पृथक् ॥
 विशादिनानि मतिमानशोघ्नं दीपनं परम् । घृततकसमायुक्तं भोजनं सम्प्रदापयेत् ॥

भारत वैद्यन्य रजकार १-१२९

* सिद्धीचक्रवर्तिनकमुद्रादिपरिभाषा: कण्टकुर्यादिवं विधायां लवणं कण्टक । विषयेव सिद्धी कण्टकम् ११५

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	१०
२.	पिप्पलीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	१	१०
३.	सूरण	<i>Amorphophallus campanulatus</i> (Roxb.) Blume	कन्द	१	१०
४.	चिचक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१	१०
५.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	१०
६.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	१	१०
७.	रक्तपुष्पी*	<i>Asclepias curassavica</i> Linn.	मूल	१	१०
८.	सैन्धव लवण	Rock salt		१	१०
९.	सौवर्षल लवण	Black salt		१	१०
१०.	विट लवण	Vida salt		१	१०

*परिभाषा: *Crotalaria veriegata* Linn. DG 09 (विशेषकर, जमुलीमन्, गुजरात)

भावना घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याह	भाग	प्रतिशत
१.	गर/मजामुत्र	Elephant/Goat urine		पर्याप्त मात्रा*	

* २० भाग

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम लवण लोकेका मुख्य घटक द्रव्यहरुको सूक्ष्म चूर्णलाई हात्ती/बाखीकी मुत्रसंग मन्दग्निमा पकाएर जलियांश सुकेपछि उल्लेखित लवणहरु भित्ताएर ४-४ रतीको (५०० मिलिग्राम) घटी बनाई छापीमा सुकाएर उपयुक्त सफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अर्श, मन्दग्नि ।

मात्रा :- २ गोली दिनको ३ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- अमरशितोष्ण जल

डा. प्रकाश चन्द्र
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव



AAUK



प्राकृतिक- ४२ बटी (२१ अ.)

पथ्य:- घृत, संक ।

[Handwritten signature]
-
[Handwritten initials]

[Handwritten mark]

[Handwritten signature]
वर्षी आचार्य कौशल
कौशल

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव



२. आरोग्यवर्धनी वटी (Ārogyavardhini Vati)

रसाग्न्यकलोहाभ्रगुन्वभष्मसमांशकम् । त्रिफला द्विगुणा प्रोक्ता त्रिगुणश्च शिलाजतु ॥
चतुर्गुणं पुरं शुद्धं चित्रमूलं च तत्समम् । तिक्ता सर्वं समा श्रेया सर्वं सञ्चूर्णं यजतः ॥
निम्बवृक्षदलाम्भोभिर्मर्दयेद्दिदिनावधि । ततश्च वटिका कार्या राजकोलफलोपमा ॥
मण्डलं सेविता सैषा हन्ति कुष्ठान्यरोपतः । वातपित्तकफोद्दुलाञ्चराजानाप्रकारजान् ॥
देवा पञ्चदिने ज्ञाते ज्वरे रोमे वटी शुभा । पाचनी दीपनी पथ्या हृषा भेदोविनाशिनी ॥
मलशुद्धिकरी नित्यं दुर्धर्षशुत्प्रवर्तिनी । बहुनाम किमुक्तेन सर्वरोगेषु शस्यते ॥
आरोग्यवर्धनी नाम्ना गुटिकेयं प्रकीर्तिता । सर्वरोगप्रशमनी श्रीनागार्जुनयोगिना ॥

श्रीपद्मरत्नावली कुष्ठरोगाधिकार १११-११७

मुख्य घटक १:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध शिलाजित	Purified Asphaltum		३	६.६२
२.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्वोस	४	९.१

मुख्य घटक २:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	कज्जली	Amalgam		२	४.४४
२.	लोह भष्म	Calcined Iron		१	२.२७
३.	अधक भष्म	Calcined Mica		१	२.२७
४.	ताम्र भष्म	Calcined Copper		१	२.२७
५.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	२	४.४४
६.	बिल्विका	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	२	४.४४
७.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	२	४.४४
८.	चिचक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	४	९.१
९.	कुटकी	<i>Picrorhiza kurroa</i> Royle ex Benth	भौतिक काण्ड	२२	४०

जत सिद्ध

भावना घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	निम्ब	<i>Azadirachta indica</i> A. Juss.	पत्र स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

* ७५ भाग

निर्माण विधि:- एउटा फलामको कराहीमा पानीसँग गुग्गुलु र शिलाजितलाई जागेमा चलाउदै पगान्ने । दुवै पगलेपछि निम्ब पत्र स्वरसको २ भावना दिइएको मुख्य घटक २ का इव्य मिसाएर २-२ रती (२५० मि.ग्र.) को वटी बनाई छापीमा सुकाएर उपयुक्त सफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

*१० मि.ग्र.को वटीको १ मि.ग्र. मात्रा उपयुक्त मात्राको १०० मि.ग्र.मा

[Signature]

[Signature]

डा. बालकृष्ण शर्मा
पुष्प

[Signature]





आमिषिक प्रयोगशाला:- सबै प्रकारको कुष्ठरोग, चालज ज्वर, पित्तज ज्वर, कफज ज्वर, इन्डज ज्वर, सन्निपातज ज्वर, मन्दाग्नि, हृदयिकार, मेदोविकार। मलमूत्रिकरण गरी शरीर सफा गर्छ साथै दिपन र पाचन मरउपयुक्त।

मात्रा:- १-२ घटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार।

अनुपान:- समसितोष्ण जल

प्याकिङ्ग:- २८ घटी (७ घा.)

सावधानी:- गर्भिणी स्त्रीले चिकित्सकको सल्लाह अनुसार मात्र सेवन गर्ने।



[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

पद्मि बहादुर खड्का
सचिव

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव



३. कुटजाष्टक वटी (Kutajāshtaka Vati)

तुलामधार्द्रा गिरिमल्लिकायाः संक्षुब्ध पक्त्वा रसमाददीत ।
 तस्मिन् सुपुले पलसम्भितानि, ब्रह्म्यानि पिष्ट्वा सह शतम्भलेन ॥
 पाठां समझतिविषां समुस्तां, विल्वच पुष्पाणि च घातकीनाम् ।
 प्रक्षिप्य भूयो विपचेत् तावद् दवीप्रलेपः स्वरसन्तु यावत् ॥
 पीतस्त्वसौ कालविदा जनेन, मण्ड्रेण वाऽजापयसाऽयवाऽपि ।
 निहन्ति सर्वन्त्वतिसारमुखं कृष्णं सितं लोहितपीतकं वा ॥
 दोषं ग्रहण्या विविधञ्च रक्तं पित्तं तथाऽशांसि सशोणितानि ।
 असूदरद्वैवमसाध्यरूपं निहन्त्यवश्यं कुटजाष्टकोऽयम् ॥
 तुलाद्रव्ये जलद्रोणे द्रोणे द्रव्यतुला मता ॥

श्रेयस्करतावली अतिसारचिकित्सा ७१-७५

स्वाय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	कुटज	<i>Holarhena pubescens</i> Wall. ex G. Don	त्वक्	१००	१००
२.	जल	Water		१२००	

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	मोहरस	<i>Salmalia malabarica</i> Schott. & Endl.	निर्यास	१	१४.२९
२.	पाठा	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	मूल	१	१४.२९
३.	मन्दिता*	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	१	१४.२९
४.	अश्विषा	<i>Aconitum heterophyllum</i> Wall. ex Royle	कन्द	१	१४.२९
५.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	१४.२९
६.	विल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	अपक्व फल	१	१४.२९
७.	घातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	१	१४.२९

*सोपराणी - *Adiantum pulchrum* Linn.

निर्माण विधि :- कुटज त्वकको यवकुट चूर्णलाई १२ गुणा पानीमा मन्दारिमा पकाएर अष्टांश स्वाद्य बनाउने । स्वाद्यलाई पुनः पकाउदै गाढा भएपछि त्यसमा प्रक्षेप घटक द्रव्यहरूको सूक्ष्म चूर्ण मिसाएर स्वादशीत भएपछि ४-४ रतीको (५०० मि.ग्र.) वटी बनाई छौंठामा सुकाएर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अतिसार, रक्तारस, प्रवाहिका, ग्रहणी, रक्तपित्त तथा रक्तप्रवर ।

मात्रा :- २ वटी दिनको ३ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- मन्ड, अजा दुग्ध वा रोगानुसार ।

Dr. Prakash

60

डा. प्रकाश शर्मा
३ वटी

डा. प्रकाश शर्मा



AAUK



প্যাকিড:- ৪২ খেটী (২৭ সা.)

[Handwritten signature]
[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
সহী কটাইল জিলা
সচিব

[Handwritten signature]
ফা.মু প্রমুখ সচিব



४. खदिरादि वटी (Khadirādi Vati)

तुल्यं खदिरसारस्य त्वेषां चूर्णं विभिन्निषेत् । जातीकडोलकपूरकमुकाणां विषक्षणः ॥
गुटिकास्तु प्रकर्तव्या मुखे स्थाप्याः सर्वैष हि ॥

योगरत्नाकर मुखरोगविक्रान्ता १ (पृष्ठ नं ३०८)

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यभाग	भाग	प्रतिशत
१.	खदिरसार	Catechu	कल्पा	४	४०
२.	जातिफल	Myristica fragrans Houtt	बीज	१	१२.५
३.	कडोल	Piper cubeba Linn, f.	फल	१	१२.५
४.	कपूर	Camphor		१	१२.५
५.	पुग	Areca catechu Linn,	फल	१	१२.५

निर्माण विधि:- मुख्य घटक इव्यहरुको सूक्ष्म कूर्णलाई पानीमा मर्दन गरि १-१ रतीको (१२५ मिलीग्राम) वटी बनाई छाँयामा सुकाएर उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग:- मुखरोग, मुखदुर्गन्ध, स्वरभेद ।

मात्रा:- १-२ वटी दिनको ३ घटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

प्याकिट:- ४२ वटी (५.२५० ग्राम)






बाल केशवप्रसाद साहू
सचिव


फा.मु प्रमुख सचिव





५. गन्धक रसायन (Gandaka Rasāyana)

शुद्धो बलिगोपयसा त्रिभाज्य ततश्चतुर्जातकमुद्धुविकाभिः ।
 पथ्याश्रयान्वयौषधभृङ्गराजैर्भोव्योऽष्टवारं पृथगाश्रिकेण ॥
 शुद्धे सित्तं योजय तुल्यभागां रसायनं गन्धकराजसंज्ञम् ।
 कर्षोन्मितं सेवितमेति मर्त्यो वीर्यं च पुष्टिं दृढदेहवह्निम् ॥
 कण्डुं च कुष्ठं विषदोषमुद्यं मासद्वयेनेह जयेत्प्रयोगः ।
 धोरातिसारं ग्रहणीपथं च हरेत् रक्तहृद्शूलयुक्तम् ॥
 जीर्णज्वरे मेहरणे प्रकृष्टं वाताभयानां हरणे समर्थम् ।
 प्रजाकरं केशमतीव कृष्णं करोति चेद्रक्षति चार्धवर्षम् ॥

योगरत्नाकर रसायनाधिकार १-४ (पृष्ठ नं ५०१)

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध गन्धक	Purified sulphur		१	५०
२.	शर्करा	Sugar Candy		१	५०

भाज्य घटक:-

क. गोदुग्ध (८ भाज्य)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	गोदुग्ध	Cow milk		८	१००

ख. फाण्ट घटक (८ भाज्य)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	पत्र	Cinnamomum tamala Nees & Eberm.	पत्र	१	२५
२.	त्वक्	Cinnamomum zeylanicum Blume	त्वक्	१	२५
३.	पुष्प	Eleotaria cardamomum (Linn.) Maton.	पुष्प	१	२५
४.	नागकेदार	Mesua ferrea Linn.	पुष्प	१	२५

ग. फाण्ट घटक (८ भाज्य)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	शुण्ठी	Zingiber officinale Roscoe	कन्द	४	१००

घ. कषाय घटक (८ भाज्य)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	भृङ्गराज	Eclipta alba Hassk.	पत्राङ्ग	४	१००

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]





इ. स्वरस घटक (८ भावना)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्धी	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड स्वरस	८	१००

इ. क्वाथ घटक (८ भावना)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१.३३	३३.३३
२.	विभिन्नक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१.३३	३३.३३
३.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१.३३	३३.३३

घ. आद्रक स्वरस (८ भावना)-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	आद्रक	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द स्वरस	८	१००

निर्माण विधि :- फाण्ट घटक इष्यहरूको सबकुट चूर्णबाट फाण्ट, क्वाथ घटक इष्यहरूको सबकुट चूर्णलाई ८ गुना पानीमा पकाएर चतुर्थांश क्वाथ र आद्रकबाट स्वरस बनाउने । उक्त द्रवहरूलाई गोबुग्घमा मिलाउने । यसरी प्राप्त मिश्रणबाट शुद्ध गन्धकलाई ८ भावना दिएर त्यसमा समान भाग मिश्री मिलाई २-२ रतीको (२५० मि.सा.) बटी बनाएर उपर्युक्त शीटोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमदिक प्रयोग:- कण्ठ, कुष्ठ, अतिसार, विषदोष, ग्रहणी, हृदरुत, जीर्ण ज्वर, रक्तचाप, प्रमेह, वातरोग । यो रसायन, वीर्यवर्धक, सन्तानप्रदायक एवं केरा रजक हुन्छ ।

मात्रा:- १-२ बटी दिगको दुई मटाक वा पिक्लिचक्रको सरलता अनुसार ।

अनुपान:- समशीतोष्ण जल

प्याकिड:-२८ बटी (७ सा.)

डा. बहादुर खड्का
पठि

डा. सु. प्रमुख सचिव





६. चन्द्रप्रभा वटी (Chandraprabhā Vatī)

चन्द्रप्रभावचामुस्ताभुनिम्बसुरदारवः । हरिद्राऽतिविषा शार्ङ्गं पिप्पलीमूलचिचकम् ॥
 विषुहन्तीपथकञ्च त्वरीला वंशलोचना । प्रत्येकं कर्षमात्राणि कुपदितानि सुबिमान् ॥
 धान्यकं त्रिफला चय्यं विडङ्गं गजपिप्पली । सुवर्णमालिकं ज्योषं द्वौ द्वारौ लवणवयम् ॥
 एतानि टड्ढमात्राणि संगृहीयात्पथक्-पथक् । द्विकर्षं हतलौहं स्याच्चतुष्कर्षं शर्करा भवेत् ॥
 शिलाजम्बूहर्षं स्यादष्टौ कर्षाश्च गुग्गुलोः । विधिना योजितैरैतैः कर्तव्या गुटिका शुभा ॥
 चन्द्रप्रभेति विख्याता सर्भरोगप्रणाशिनी । निहन्ति विशतिं मेहान् कृच्छ्रमष्टविधं तथा ॥
 घतस्मवाशमरीस्तड्ढन्मूत्राघातांस्त्रयोदश । अण्डबृद्धिं पाण्डुरोगं कामलाञ्च हलीमकम् ॥
 कासं घासं तथा कुष्ठमग्निमान्द्यमरोचकम् । वातपित्तकफव्याधीन् वन्या वृथ्या रसायनी ॥
 समाराध्य शिवं यस्मात्प्रयत्नाद् गुडिकामिमाम् । प्राप्तवाञ्छन्द्रमा यस्मात्तस्माच्चन्द्रप्रभा स्मृता ॥

भैषज्यरत्नावली प्रमेहरोगाधिकार ९६-१०५

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगाङ्क	भाग	प्रतिघटक
१.	ऊर्पूर	Camphor		४	२.३८
२.	वचा	Acorus calamus Linn.	कन्द	४	२.३८
३.	मुस्ता	Cyperus rotundus Linn.	कन्द	४	२.३८
४.	भुनिम्ब*	Andrographis paniculata Nees	पत्राङ्क	४	२.३८
५.	देवदारु	Cedrus deodara (Roxb.) Loud.	काण्डसार	४	२.३८
६.	हरिद्रा	Curcuma longa Linn.	कन्द	४	२.३८
७.	अतिविषा	Aconitum heterophyllum Wall. ex Royle	कन्द	४	२.३८
८.	दारुहरिद्रा	Berberis aristata DC.	काण्ड	४	२.३८
९.	पिप्पलीमूल	Piper longum Linn.	मूल	४	२.३८
१०.	चिचक	Plumbago zeylanica Linn.	मूल	४	२.३८
११.	विषुह	Operculina turpethum (Linn.) Silva Manso	मूल त्वक्	४	२.३८
१२.	वमिल	Saliospermum montanum Muell. Arg.	मूल	४	२.३८
१३.	पत्र	Cinnamomum tamala Nees & Eberm.	पत्र	४	२.३८
१४.	त्वक्	Cinnamomum zeylanicum Blume	त्वक्	४	२.३८
१५.	एला	Elettaria cardamomum (Linn.) Maton.	बीज	४	२.३८
१६.	वंशलोचना	Bambusa arundinacea Willd.	निर्वास	४	२.३८
१७.	धान्यक	Coriandrum sativum Linn.	फल	१	०.६
१८.	हरितकी	Terminalia chebula Retz.	फल	१	०.६
१९.	विभितक	Terminalia bellirica Roxb.	फल	१	०.६
२०.	आमलकी	Emblica officinalis Gaertn.	फल	१	०.६
२१.	चय्यं	Piper retrofractum Vahl.	फल	१	०.६
२२.	विडङ्ग	Embelia ribes Burm. f.	फल	१	०.६





२३.	गज पिपली	<i>Scindapsus officinalis</i> (Roxb.) Schott.	फल	१	०.६
२४.	स्वर्गमाशिक भ्रम	Calcined Copper Pyrite		१	०.६
२५.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	०.६
२६.	भरिष	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	०.६
२७.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	०.६
२८.	पब क्षार	Alkaline preparation from Barley		१	०.६
२९.	सर्जिक क्षार	Alkaline preparation from Salsola and other species		१	०.६
३०.	सैन्धव लवण	Rock Salt		१	०.६
३१.	विह लवण	Vida salt		१	०.६
३२.	सौवर्षस लवण	Black salt		१	०.६
३३.	लौह भ्रम	Calcined Iron		८	४.७६
३४.	शर्करा	Sugar Candy		१६	९.४२
३५.	शुद्ध शिलाजित	Purified Asphaltum		३२	१९.०४
३६.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्यास	३२	१९.०४

* किरात लिप्ता - *Saevia chinensis* (Roxb. ex Flors.) Karst.

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम काष्ठ औषधि, क्षार तथा लवणको सूक्ष्म चूर्णको मिश्रण बनाउने । तत्पश्चात एउटा फलामको कराहीमा पानीसंग गुग्गुलु र शिलाजितलाई आगेमा चलाउँदै पगाल्ने । राखेसंग परसेपछि भ्रम र चिनी जाहेरका मुख घटक द्रव्यहरूको मिश्रणलाई राखेसंग मिलाउने । अन्तमा भ्रम र चिनी मिलाएर धेरै पानीसंग पिसेर २-२ स्लीको (२५० मि.ग्रा.) बटी बनाएर छायाँमा सुकाई उपयुक्त भौटोमा सुरक्षित राख्ने ।

जोडिबोली (११) को काल गुग्गुलु काष्ठ

नामयिक प्रयोग :- प्रमेह, मूषकृच्छ्र, मुनाघात, अरमरी, अण्डबृद्धि, अर्बुद, पाण्डु, कामला, हलिमाक, अग्निमान्द्य, ज्वरपी, घ्रास, कास, कुष्ठ, शुक्रविकार आदि । चन्द्रप्रभा बटी वात-पित्त, कफ, तथा कफनाशक, बन्ध, बुध्य तथा रसायन गुण्ड ।

मात्रा :- २ बटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सन्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समवितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ बटी (७ ग्रा.)

डा. सु. प्रमुख सचिव

डा. सु. प्रमुख सचिव



७. तपस्विनी वटी (Tapaswini Vati)

जटामांसी भूतजटा जटिला च तपस्विनी ।

मांसी तिक्ता कषाय च मेघ्ना कान्तिबलप्रदा । स्वाही हिमा विदोपास्यदाहपीसर्पकुष्ठनुत् ॥

भाष्यप्रकाशनिघण्टु कर्पूरचिन्ता ८९

मुख्य घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamasi</i> DC.	भौमिक काण्ड	१	१००

फाण्ट घटक :-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamasi</i> DC.	भौमिक काण्ड	१	१००

निर्माण विधि :- जटामांसीको सूक्ष्म चूर्णलाई जटामांसीको फाण्टमा भर्न गरी ४-४ स्तीको (१०० मि.ग्र.) वटी बनाएर सुरक्षित साथ उपयुक्त भाँडोमा राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अनिद्रा, आशेषक, अपस्मार, हृद्द्वज एवं उच्च रक्तचाप ।

* नेपाल आयुर्वेद वैज्य मीमा भाग १-२ (पृष्ठ ५, २४)

मात्रा :- १-२ वटी वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- दुध/पानी

प्याकिड :- १४ वटी (७ ग्र.)

नोट - चिकित्सकको सल्लाह अनुसार मात्र सेवन गर्ने ।






पशुपशु विज्ञान विश्वविद्यालय
काठमाडौं


का.मु प्रमुख सचिव





८. प्रियंग्वदि वटी (Priyngwadi Vati)

वासारसेन फलिनिमुद्रोघ्राजनमाशिकम् । पित्तसूक् शमयेत्पीतं
..... स ह्यस्य परमौषधम् ॥

अष्टाङ्गहृदय विक्रित्सास्वान २/२६

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	प्रियङ्गु	<i>Callicarpa macrophylla Vahl.</i>	पुष्प गुच्छा	१	२५
२.	स्फटिक भ्रम	Calcined potash alum		१	२५
३.	सोष्ट	<i>Symplocos racemosa Roxb.</i>	त्वक्	१	२५
४.	शुद्ध रसाञ्जन	Purified <i>Berberis aristata DC</i>	रसाञ्जन	१	२५

भावना घटक (३ भावना):-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	वास	<i>Adhatoda vasica Nees</i>	पत्र स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	१००

*११ गज

द्वय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	मधु	Honey		यथा आवश्यक	१००

निर्माण विधि :- मुख्य घटक दुबैको सूक्ष्म पूर्णलाई भावना रूपको ३ भावना विपरमह मिसाएर ४-४ रत्तीको (५०० मि.ग्रा.) वटी बनाएर उपयुक्त सफा भाँडोमा सुरक्षित साथ सहेउन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- रक्तपित्त ।

अनुपान :- जल

मात्रा :- १-२ वटी दिनको दुई पटक वा विक्रित्साको सन्ताह अनुसार ।

प्याकिह :- २८ वटी (१४ गज.)

का.मु. प्रमुख सचिव



९. ब्राह्मी वटी (Brāhmi Vatī)

पञ्चकर्पात्मकं ब्राह्मीपत्रं कर्षद्वयात्मकम् । उत्तमं स्वर्णसिन्दुरं गृहीयात् कुशलो भिषक् ॥
 मृतं चङ्गं तथैवाभं विशुद्धं च शिलाजतु । मरिचं पिप्पली चैव विडङ्गं कर्षमात्रकम् ॥
 अर्द्धकपोन्मिता शुद्धा कस्तुरी यत्नतो बुधैः । सर्वमेकत्र संयोज्यं भाव्यं चैव विचारकम् ॥
 ब्राह्मीरसेन वा शीतकषायेण यथाविधि । ततो द्विरुक्तिप्रमिताः प्रकल्प्या वटिकाः शुभाः ॥
 तस्याः प्रयोगतो दोषानुसारेणानुपानतः । ज्वरोत्तरसमुद्भूतं दौर्बल्यं च नवज्वरः ॥
 प्रलापको मन्वरको ज्वरोऽन्येऽपि च ये ज्वराः । मस्तिष्कस्य हृदयापि दौर्बल्यं सूतिकाज्वरः ॥
 मरुद्वत्तासप्राधान्यसन्निपातसमुद्भवाः । तेषु सर्वेषु दोषाणां पाचनेन फलं शुभम् ॥

शैषज्वरजावली ज्वराधिकार १४६-१४२

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिपात
१.	ब्राह्मी	<i>Bacopa monnieri</i> (Linn.) Pennell	पत्राङ्ग	१०	३७.०४
२.	मकरध्वज	Special Preparation		४	१४.८१
३.	वङ्ग भस्म	Calcined Lead		२	७.४१
४.	अश्लक भस्म	Calcined Mica		२	७.४१
५.	शुद्ध शिलाजित	Purified Asphaltum		२	७.४१
६.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	२	७.४१
७.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	२	७.४१
८.	विडङ्ग	<i>Embellia ribes</i> Burm. f.	फल	२	७.४१
९.	कस्तुरी*	<i>Moschus moschiferus</i>	करतु	१	३.७

*मत्त कस्तुरी - *Moschus moschiferus* Linn.

भाषना घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिपात
१.	ब्राह्मी	<i>Bacopa monnieri</i> (Linn.) Pennell	स्वरस	पर्वीत भाषा*	

*८१ भाग

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम मकरध्वज, अश्लक एवं वङ्ग भस्मलाई भस्मिनी हुने गरी मर्दन गर्ने । त्यसपछि अन्य सबै मुख्य घटक इत्यहुरु मिसाएर पुनः मर्दन गर्ने । तत्पश्चात उक्त मिश्रणलाई ब्राह्मीपत्र स्वरसको ३ भाषना दिएर १-१ रसीको (१२५ मि.ग्रा.) वटी बनाई छायाँमा सुकाएर उपयुक्त सप्ता भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- ज्वर पछिको दुर्बलता, नवज्वर, प्रलाप ज्वर, मन्वर ज्वर, मस्तिष्क एवं हृदयको दुर्बलता, सूतिका ज्वर, वातप्रधान सन्निपातज्वर ।

माषा :- १-२ वटी दिनको २ घटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।



AAUK



अनुपात :- दोषानुसार

प्याकिड :- २८ बटी (३,५ या.)


A large, stylized handwritten signature in black ink, possibly reading 'Sajid', is written over the text. Below the signature, there are several horizontal lines, likely representing a stamp or a signature block.





सर्वो अखिल भारतीय छात्र संघ



का.मु प्रमुख सचिव



१०. महाशंख वटी (Mahāshankha Vatī)

कणामूले बहिदन्तीपारदे गन्धकं कणा । विशारं पञ्चलवणं मरिचं नागरं धियम् ॥
 अजमोदामृता हिङ्गु क्षारं तिन्त्रिदिकाभवम् । सवृष्यं समभागन्तु द्विगुणं राइभण्मकम् ॥
 अम्लद्रवेण सम्भाव्य वटी गुञ्जादयोन्मिता । अम्लदाडिमतोयेन तिम्बाकस्वरसेन च ॥
 भक्षयेत् प्रातरुत्थाय नाम्ना राइवटी शुभा । तक्रमस्तुसुरासीधुकाञ्जिकोष्णोदकेन वा ॥
 शशीपादिरसेनैव रसेन विविधेन च । मन्दाग्निं दीपयत्याशु वाइवाग्निसमप्रभम् ॥
 अशीसि घृहणीरोगं कुष्ठमेतभगन्दरम् । प्लीहानमरमरीं श्वासकासमेहोदरकिमीन् ॥
 हृद्रोगं पाण्डुरोगञ्च विबन्धानुदरे स्थितान् । तान् सर्वाञ्जाशयत्याशु भास्करस्तिमिरं यवा ॥

भैषज्यरत्नावली अग्निमान्द्यदिरोगाधिकार २०४-२१०

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगाङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	पिप्पलीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	१	४.३५
२.	चिचक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१	४.३५
३.	वन्ति	<i>Boliospermum montanum</i> Muell. Arg.	मूल	१	४.३५
४.	कज्जली	Amalgam		२	८.७
५.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	४.३५
६.	सर्विक क्षार	Alkaline preparation from Salsola and other species		१	४.३५
७.	यव क्षार	Alkaline preparation from Barley		१	४.३५
८.	टङ्ग क्षार	Calcined Borax		१	४.३५
९.	सैन्धव लवण	Rock Salt		१	४.३५
१०.	सौवर्षल लवण	Black salt		१	४.३५
११.	सामुद्र लवण	Sea salt		१	४.३५
१२.	विट लवण	Vida salt		१	४.३५
१३.	सौंझिद लवण	Sambhar salt		१	४.३५
१४.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	४.३५
१५.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	४.३५
१६.	शुद्ध वत्सनाभ	Purified <i>Aconitum ferox</i> Wall. ex Seringe	कन्द	१	४.३५
१७.	अजमोदा	<i>Apium graveolens</i> Linn.	फल	१	४.३५
१८.	गुडुपी	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१	४.३५
१९.	शुद्ध हिङ्गु	Purified <i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्घास	१	४.३५
२०.	इमली क्षार	Alkaline preparation of <i>Tamarindus indica</i> Linn.	क्षार	१	४.३५
२१.	राइ भण्म	Calcined Conch		२	८.७

१०४ विन्दु

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

श्री महाशंख वटी
 १०

[Handwritten signature]





भावना घटक :-

क्र.सं.	घटक	बैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिफल
१.	निम्बुक	<i>Citrus limon</i> (Linn.) Burm. f.	फल स्वरस	पर्वाश भाचा*	

१९९१ बस

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम कञ्जलीमा टंकण क्षार र शंख भण्डलाई मर्दन गर्ने । तत्पश्चात बाँकी मुख्य घटक इन्धनको सुक्ष्म चूर्ण मिलाएर कागती स्वरसको ७ भावना दिएर १-१ रतीको (१२५ मि.ग्र.) घटी बनाई उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- मन्दाग्नि, सतृणी, प्रमेह, प्लीहावृद्धि, अशमरी, छास, कास, कुमिरोग, उदर रोग, कुष्ठ, भगन्दर, जरा, विक्थ, हृदयरोग, पाण्डु ।

माचा :- १ घटी दिनको दुई पटक वा भिकित्सकको सन्ताह अनुसार ।

अनुपान :- अमिलो अनाररस, निम्बुक स्वरस वा समशितोष्ण जल

प्याकिड :- १४ घटी (१.७५ ग्र.)

पौडी बहादुर खड्का
सचिव

फा.मु प्रमुख सचिव





११. रजःप्रवर्तिनी वटी (Rajahpravartini Vati)

टङ्गणं हिट्टु कासीसं कन्यासारं समांशकम् । कुमारीस्वरसेनैष घणकप्रमिता वटी ॥
रजोरोधं कष्टरजो वेदनाद्यं तदुद्रवाः । रजःप्रवर्तिनी नाम वटी तूर्णं विनाशयेत् ।
भाषिता नीलकण्ठेन बहिः काष्ठचयं यथा ।

शैवज्यरत्नावली योनिव्यापद्रोगाधिकार ५७-५८

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	टङ्गण भण्ड	Calcined Borax		१	२५
२.	शुद्ध हिट्टु	Purified <i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्यास	१	२५
३.	कासीस भण्ड	Calcined Ferrous sulphate		१	२५
४.	धृतकुमारी	<i>Aloe vera</i> Tourn. ex Linn.	शुष्क पत्र मज्जा	१	२५

भाषना घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	धृतकुमारी	<i>Aloe vera</i> Tourn. ex Linn.	पत्र मज्जा स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

* ५ भाग

निर्माण विधि :- मुख्य घटक इम्प्यहस्तको सुक्ष्म चूर्णलाई धृतकुमारी स्वरसको १ भाषना दिएर २-२ रतीको (२५० मि.ग्र.) वटी बनाई उपयुक्त भाङ्गोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- रजोरोध, कष्टरज, रजोवेदना ।

मात्रा :- १-२ वटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- सन्नरितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ वटी (७ ग्र.)

सावधानी - गर्भिणी, प्रसूता स्त्रीले चिकित्सकको सल्लाह अनुसार मात्र सेवन गर्ने ।

का.मु. प्रमुख सचिव

वर्षी बसन्तपुर आर्य समाज
काठमाडौं



१२. लक्ष्मीविलास रस (Laxmivilās Rasa)

पलं कृष्णाक्षचूर्णस्य तदद्वौ रसगन्धकौ ॥ तदर्धं चन्द्रसंज्ञस्य जातीकोपफले तथा ॥
 बृहदारकबीजं च बीजं धुस्तूरकस्य च । त्रैलोक्यनिजयाबीजं विदारिमूलमेव च ॥
 नारायणी तथा नागबला घातिवला तथा । बीजं गोक्षुरकस्यापि त्रैचुलं बीजमेव च ॥
 एतेषां कार्ष्णिकं चूर्णं पर्णपत्ररसैः पुनः । निष्पिष्य षट्किका कार्या त्रिगुञ्जाफलमानतः ॥
 निहन्ति सन्निपातोत्पान् घोरार्क्षैव चतुर्विधान् । बातोत्पान् पैत्तिकाक्षैव नास्त्यत्र नियमः क्वचित् ॥
 कुष्ठमष्टादशविधं प्रमेहान् विरति तथा । नाडीघ्नं व्रणं घोरं गुहामयभगन्दरम् ॥
 क्षीपदं कफबातोत्पं रक्तमांसाश्रितं च यत् । मेदोगतं घातुगतं घिरजं कुलसम्भवम् ॥
 गलशोथमन्त्रबृद्धिमतीसारं सुदारुणम् । आमवातं सर्वरूपं जिह्वास्तम्भे गलग्रहम् ॥
 उदरं कर्णनासाक्षिमुखवैकृतमेव च । कासपीनसयऽमार्शःस्त्रौन्वदुर्गन्धनाशनः ॥
 सर्वशूलं शिरःशूलं स्त्रीणां गदनिवृदनम् । षट्किकां प्रातरेकैकां खादेन्नित्यं यथावलम् ॥
 अनुपानमिह प्रोक्तं माषपिष्टं पयो दधि । चारिभक्तसुरासीधुसेवनात् कामरुपधृक् ॥
 बृद्धोऽपि तरुणस्पर्धी न च शुकस्य सहायः । न च लिङ्गस्य शीथिल्यं न केशा यान्ति पक्वताम् ॥
 नित्यं स्त्रीणां शतं गच्छेन्मत्तवारणविक्रमः । द्विलतायोजनी दृष्टिर्बाजते पौष्टिकं परः ॥
 प्रोक्तः प्रयोगराजोऽयं नारदेन महात्मना । रसो लक्ष्मीविलासस्तु वासुदेवो जगत्पतिः ॥
 अभ्यासादस्य भगवानल्लक्षनारीषु बल्लभः ।

शैषण्वरज्ञावली ज्वराधिकार १२००-१२१३

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	ज्वरक भस्म	Calcined Mica		४	१७.३९
२.	कज्जली.	Amalgam		४	१७.३९
३.	कर्पूर	Camphor		२	८.७
४.	जायिची	Myristica fragrans Houtt.	बीज कोप	२	८.७
५.	जातीफल	Myristica fragrans Houtt.	बीज	२	८.७
६.	बृहदारक	Argyrea speciosa Sweet.	बीज	१	४.३५
७.	शुद्ध धतुर	Purified Datura metel Linn.	बीज	१	४.३५
८.	शुद्ध भडा	Purified Cannabis sativa Linn.	पत्र	१	४.३५
९.	विशारीकन्द	Pueraria tuberosa DC.	कन्द	१	४.३५
१०.	शातावरी	Asparagus racemosus Willd.	कन्द	१	४.३५
११.	नागवल्ली*	Sida veronicaefolia Lam.	मूल	१	४.३५
१२.	वतिवला	Abutilon indicum (Linn.) Sweet.	मूल	१	४.३५
१३.	गोक्षुर	Tribulus terrestris Linn.	फल	१	४.३५
१४.	शिञ्जेल	Barringtonia acutangula (Linn.) Gaertn.	बीज	१	४.३५

*रस शिञ्जेल

Green's Herbal Vaid.



द्रव द्रव्य :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	ताम्बुल	<i>Piper betle</i> Linn.	पत्र स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

* ११ भाग

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम कन्जलीमा अन्नक भन्सलाई भर्न गर्ने । तत्पश्चात योकी मुख्य घटक द्रव्यहरूको सूक्ष्म चूर्ण मिलाएर ताम्बुल पत्र स्वरसको ३ भागना दिएर १-१ रतिको (१२५ मि.ग्र.) बटी बनाई छायाँमा सुकाएर सफा भाद्रोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- सलिपातल रोग, कुष्ठ, प्रमेह, शुक्रगत विचार, रक्तमासाश्रित रोग, भेदोगत रोग, क्षीपद, अन्धबुद्धि, अतिसार, आमवात, जिह्वास्तम्भ, गलशोथ, गलग्रह, नाडीब्रण, अर्श, भगन्दर, गुदाशोथ, उदररोग, कर्ण रोग, नासा रोग, नेत्र रोग, मुख रोग, कास, पित्रास, यक्ष्मा, स्त्रीरोग, शरीरको दुर्गन्ध, सबै प्रकारको शूल, शिटरशूल एवं स्त्रीरोग ।

मात्रा :- १ बटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सन्ताह अनुसार ।

अनुपान :- रोगानुसार

प्याकिङ :- १४ बटी (१.७५ ग्र.)






का.मु. प्रमुख सचिव


का.मु. प्रमुख सचिव





१३. विषतिन्दुक वटी (Vishtinduka Vati)

तिन्दुको मस्तु कथितो जलदो दीर्घपत्रकः ॥

कुपिलुः कुत्तकः काकतिन्दुकः काकपीलुकः । काकेन्दुर्विषतिन्दुश्च तथा मर्कटतिन्दुकः ॥

कुपिलुः शीतलं तिलं वातलं मदकृन्तघु । परं व्यवहारं ग्राहि कफपित्तासनाशनम् ॥

भाष्यप्रकाशनिधण्टु आर्यादिफलवर्ग ६६-६८

घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध कुपिलु	Purified <i>Strychnos nux-vomica</i> Linn.	बीज	१	१००
२.	मोधुत	Cow ghee		यथा आवश्यक	

निर्माण विधि:- शुद्ध कुपिलु बीजलाई माईको छुम्मा भुटेर मर्दन गरी भूर्ण बनाएर पानीको १ भावना दिएर १/२ स्तौको (६० मि.ग्रा.) वटी बनाई उपयुक्त सफा भाटोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग:- हृदयदुर्बलता, नाडीशूल, काधिर्व, विस्तुचिका ।

मात्रा:- १-२ वटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान:- समशितोष्ण जल

प्याकिड:- २८ वटी (१.७ ग्रा.)

नोट - *Strychnos nuxvomica* Linn. is used as substitute for *Strychnos* poisoning [Bhava Prakash pag.320]



का.मु. प्रमुख सचिव



१४. शिरोवज्र रस (Shirovajra Rasa)

पलं सुतं पलं गन्धं पलं लौहं पलं रविः । गुग्गुलुः पलचत्वारि तद्वर्द्धं त्रिफलारजः ॥
 यष्टीमधु कषा शुण्ठी गोक्षुरं कुमिनाशनम् । दशमूलश्च प्रत्येकं तोलकं परिकल्पयेत् ॥
 क्वाथेन दशमूल्याश्च यथास्वं परिभावेत् । घृतयोगेन कर्तव्या मासिकप्रमिता चटी ॥
 छागीदुग्धेन वा सेव्या मधुना पक्वाऽथवा । वातिकी पैतिकीचैव श्लेष्मिकी सान्निपातिकीम् ॥
 शिरोऽर्तिं नाशयत्याशु चञ्च मुक्तामिवासुरम् । शिरोवज्ररसो नाम चन्द्रनाथेन भाषितः ॥

श्रेयःशरणावाली शिरोरोपाधिकार ५२-५६

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यभाग	भाग	प्रतिरात
१.	कन्वली	Amalgam		८	११.२७
२.	लौह भस्म	Calcined Iron		४	५.६३
३.	ताम्र भस्म	Calcined copper		४	५.६३
४.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified Commiphora wightii (Arn.) Bhandari	निर्घास	१६	२२.५५
५.	हरितकी	Terminalia chebula Retz.	फल	८	११.२७
६.	विभिक्तक	Terminalia bellirica Roxb.	फल	८	११.२७
७.	जामलकी	Emblica officinalis Gaertn.	फल	८	११.२७
८.	यष्टीमधु	Glycyrrhiza glabra Linn.	काण्ड र मूल	१	१.४१
९.	पिप्पली	Piper longum Linn.	फल	१	१.४१
१०.	शुण्ठी	Zingiber officinale Roscoe	कन्द	१	१.४१
११.	गोक्षुर	Tribulus terrestris Linn.	फल	१	१.४१
१२.	विटङ्ग	Embelia ribes Burm. f.	फल	१	१.४१
१३.	विन्ध	Aegle marmelos Corr.	मूल त्वक्	१	१.४१
१४.	अग्निमन्थ	Premna mucronata Roxb.	मूल त्वक्	१	१.४१
१५.	पाटला	Stereospermum suaveolens DC.	मूल त्वक्	१	१.४१
१६.	गम्भारी	Gmelina arborea Roxb.	मूल त्वक्	१	१.४१
१७.	शचीनाक	Oroxylum indicum Vent.	मूल त्वक्	१	१.४१
१८.	बालपर्णी	Desmodium gangeticum DC.	मूल	१	१.४१
१९.	पृथ्वीपर्णी	Uraria picta Desv.	मूल	१	१.४१
२०.	बुहती	Solanum indicum Linn.	मूल	१	१.४१
२१.	कण्टकारी	Solanum surattense Burm. f.	मूल	१	१.४१
२२.	गोक्षुर	Tribulus terrestris Linn.	मूल	१	१.४१

*रस सिन्दूर

श्री. शिरोवज्र रस
सिन्दूर

का.मु. प्रमुख सचिव





क्याथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	दिल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	४	१०
२.	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata</i> Roxb.	मूल त्वक्	४	१०
३.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक्	४	१०
४.	रम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	४	१०
५.	शयोनक	<i>Oroxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्	४	१०
६.	शालपर्णी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल	४	१०
७.	पुषपर्णी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	४	१०
८.	बृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	४	१०
९.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	४	१०
१०.	गोधुम	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	४	१०

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		यथा आवश्यक	

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम कण्डलीमा ताप र सौह अप्तलाई मर्दन गर्ने । क्याथ घटक इष्यहरूको सबकुट चूर्णलाई ८ गुणा पानीमा पकाएर चतुर्थांश क्याथ बनाएर गुग्गुलु पगाल्ने । क्याथमा कण्डलीको मिश्रण बाहेकको मुख्य घटक इष्यहरू राखरी मिलाउने । अन्तमा कण्डलीको मिश्रण मिलाएर मर्दन गरी धेरै शुष्क १-१ स्तीको (१२५ मि.सा.) बटी बनाई छायाँमा सुकाएर सफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- खातज, पित्तज तथा कफज सबै प्रकारको शिरःशूल ।

मात्रा :- १-२ बटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- मधु, काशी/गाईको दुध

प्याकिड :- २८ बटी (३.५ सा.)





१५. श्वासकुठार रस (Shwāsakuthāra Rasa)

रसं गन्धं विषं टङ्गं शिलोपणकटुचिकम् । सर्वं सम्मर्षं कर्त्तव्यो रसः श्वासकुठारकः ॥

वातक्षेपमसमुद्भूतं कासं श्वासं स्वरक्षयम् । नाशयेन्नाथ सन्देशो वृक्षमिन्द्राशनिर्घषा ॥

भैषज्यरत्नावली त्रिकाशासरोगाधिकारः ४४-४५

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिमात
१.	कज्जली	Amalgam		२	२२.२२
२.	शुद्ध बरसनाभ	Purified Aconitum ferox Wall. ex Seringe	कन्द	१	११.११
३.	टंकण भ्रम	Calcined Borax		१	११.११
४.	शुद्ध मनशिला	Purified Realgar		१	११.११
५.	शुद्धी	Zingiber officinale Roscoe	कन्द	१	११.११
६.	भरिष	Piper nigrum Linn.	फल	२	२२.२२
७.	निप्ली	Piper longum Linn.	फल	१	११.११

रस सिद्धः

निर्माण विधि :- कज्जलीमा टंकण भ्रम, शुद्ध मनशिला मिसाएर मर्दन गर्ने । त्यसमा काष्ठौषधि द्रव्यहरूको सूक्ष्म धूर्ण मिसाएर पानीमा मर्दन गरी १-१ रत्तीको (१.२५ मि.ग्र.) बट्टी बनाई उपर्युक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- वात-कफज कास-श्वास, स्वरक्षय ।

मात्रा :- १-२ बट्टी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशिलोष्ण जल

प्याकिड :- २० बट्टी (३.५ ग्र.)

श्री. विष्णु चम्पू
सचिव



१६. संजिवनी वटी (Sanjivani Vati)

विडङ्गं भागं कृष्णा पथ्यामलकविभीतकम् ॥

वषा गुडुषी भल्लातं सविषं चाप योजयेत् । एतानि समभागानि गोमुत्रेणैव पेययेत् ॥

गुजाभा गुटिका कार्या वषादाईकरै रसैः । एकामजीर्णगुल्मेषु द्वे विपूच्यां प्रदापयेत् ॥

तिस्त्रय सर्पदंष्ट्रे तु चतस्रः सन्निपातिके । वटी सञ्जीवनी नाम्ना सञ्जीवयति मानवम् ॥

शाईधर संदित मध्यमखण्ड ७/१८-२१

मुख्य घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	विडङ्ग	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल	१	१०
२.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	१०
३.	तिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	१०
४.	हरिताकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	१०
५.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	१०
६.	विभीतक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	१०
७.	वषा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	कन्द	१	१०
८.	गुडुषी	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१	१०
९.	शुद्ध भल्लातक	Purified <i>Semecarpus anacardium</i> Linn.	फल	१	१०
१०.	शुद्ध वत्सनाम	Purified <i>Aconitum ferox</i> Wall. ex Seringe	कन्द	१	१०

भावना घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा*	

* ३० भाग

निर्माण विधि :- मुख्य घटक इष्यहरूको सूक्ष्म चूर्णलाई गोमूत्रको ३ भागमा विपर १-१ रतीको (१२५ मि.ग्र.) वटी बनाई खाद्योष्ण सुकाएर उपयुक्त भाँडोमा सुरक्षित राख्ने ।

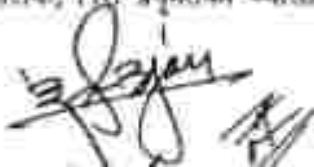
आमयिक प्रयोग :- आमजिर्ण, गुल्म, विसृष्टिका, सर्पदंश, सन्निपातज ज्वर ।

मात्रा :- १-२ वटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- आईक स्वरस तथा समशितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ वटी (३.५ ग्र.)

नोट :- आलक, पित्त प्रकृतिको व्यक्ति र गर्भिणी स्त्रीले चिकित्सकको सल्लाह अनुसार मात्र सेवन गर्ने ।








का.म. प्रमण सचिव





१७. सर्पगन्धाघन वटी (Sarpagandhāghana Vatī)

सिद्धयोगसंग्रह अनिदा

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगाङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	सर्पगन्धा	<i>Rauwolfia serpentina</i> Benth. ex Kurz	मूल	५०	७५.०३
२.	सुरसानी पवानी*	<i>Hyoscyamus niger</i> Linn	फल	८	१४.८१
३.	जटाभांसी	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC.	भौमिक काण्ड	४	७.४१
४.	शुद्ध भङ्गा	Purified <i>Cannabis sativa</i> Linn.	पत्र	२	३.७०
५.	जल	Water		४३२	

*अजमोदा *Ajmo grawastm* Linn.

प्रक्षेप घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगाङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	पिप्लीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	१	१००

निर्माण विधि :- क्वाथ घटक इत्याहको घक्कुट घूर्णलाई ८ गुणा पानीमा मन्दग्निमा पकाएर चतुर्धा क्वाथ बनाउने । क्वाथलाई पुनः पकाएर बाक्लो भएपछि पिप्लीमूलको सुडम घूर्ण मिलाएर मर्दन गरी २-२ रसीको (२५० मि.ग्रा.) वटी बनाई उपयुक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अनिदा, रक्तभाराधिक्य, उन्माद आदि ।

मात्रा :- १-२ वटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

ननुपान :- पानी/दुध

प्याकिड :- २८ वटी (७ ग्रा.)

सावधानी :- चिकित्सकको सल्लाह अनुसार मात्र प्रयोग गर्ने ।

वटी परामर्श कार्यालय
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव



१८. सारिवादि वटी (Sarivādi Vatī)

सारिवां मधुकं कुष्ठं भानुर्जातं प्रियङ्गुकम् । नीलोत्पलं गुडूचीञ्च देवपुष्पं फलत्रिकम् ॥
अथ सर्वसमञ्जाभसमं लौहं विभावयेत् । केजाराजाम्बुना पार्थक्वापेन यवजाम्भसा ॥
काकमाचीरसेनापि गुज्जामूलद्रवेण च । षडुज्जाप्रमिताः पश्चाद् विदध्याद्दटिकाभिषक् ॥
धारोष्णेनापि पयसा शतमूलीरसेन वा । एकैकां योजयेत् प्रातः श्रीखण्डसलिलेन वा ॥
निखितान् कर्णजान् रोगान् प्रमेहानपि विशातिम् । रक्तपित्तं क्षयं घ्नानं क्लैब्यं जीर्णज्वरं तथा ॥
अपस्मारमदाशांसि हृद्रोगञ्च मदात्थयम् । सारिवादिवटी हन्यात् स्त्रीमदान्निखिलानपि ॥

भैषज्यरत्नावली कर्णरोगाधिकार ६९-७४

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	सारिवा	<i>Hemidesmus indicus</i> (Linn.) R. Br.	मूल	१	२.३८
२.	यहीमधु	<i>Glycyrrhiza glabra</i> Linn.	काण्ड र मूल	१	२.३८
३.	कुष्ठ	<i>Saussurea lappa</i> C. B. Clarke	मूल	१	२.३८
४.	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	१	२.३८
५.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton	बीज	१	२.३८
६.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	२.३८
७.	नागकेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	१	२.३८
८.	प्रियङ्गु	<i>Callicarpa macrophylla</i> Vahl.	पुष्प गुच्छा	१	२.३८
९.	निलकमल	<i>Nymphaea nouchali</i> Burm. f.	पुष्प	१	२.३८
१०.	गुडूची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miq.	काण्ड	१	२.३८
११.	त्वक्	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका	१	२.३८
१२.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	२.३८
१३.	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	२.३८
१४.	आमलाकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	२.३८
१५.	अधक भस्म	Calcined Mica		१४	३३.३३
१६.	लौह भस्म	Calcined Iron		१४	३३.३३

भाषना घटक (अनाथ) :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	भूइराज	<i>Eclipta alba</i> Hassk.	पत्राङ्ग	२१	२५
२.	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	२१	२५
३.	काकमाची	<i>Solanum nigrum</i> Linn.	पत्राङ्ग	२१	२५
४.	गुजा	Purified <i>Abrus precatorius</i> Linn.	मूल	२१	२५

[Handwritten signature]

[Handwritten mark]

भारतीय आयुर्वेद संस्थान
अध्यापक

[Handwritten mark]





भाचना घटक (घोल):-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	यबधार	Alkaline preparation from Barley		पर्याप्त मात्रा*	

* ५२.५०० (५.२:५.००/५.००)

निर्माण विधि:- भाचना घटक (क्वाथ)को यबकुट चूर्णलाई ८ गुणा पानीमा सुकाएर चतुर्धारा क्वाथ बनाउने र यबधार चूर्णलाई पानीमा छोलेर घोल बनाउने । अथक र लौह भस्म मिसाएर भर्दन गर्ने । भस्मको मिश्रणमा बाँकी मुख्य घटक इत्यहको सूक्ष्म चूर्ण मिलाएर क्वाथको ४ भाचना र यबधार घोलको १ भाचना दिएर २-२ रलीको (२५० मि.ग्रा.) बटी बनाएर छायाँमा सुकाएर उपयुक्त सफा भाटोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग:- सबै प्रकारका कर्ण रोग, प्रमेह, रक्तपित्त, क्षय, श्वास, नपुंसकता, जीर्ण ज्वर, अपस्मार, उन्माद, अर्श, हृदयरोग, महात्यय तथा सबै प्रकारका स्त्रीरोग ।

मात्र:- १-२ बटी दिनको तिन पटक वा विकित्साकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपात:- माईको दुध, शालाबरी स्वरस, श्वेतचन्दन त्रिम

प्याकिड:- ५२ बटी (१०.५ ग्रा.)






डा. राजेश्वर शर्मा
सचिव


डा. ए. ए. शर्मा
सचिव





ख. गुग्गुलु कल्पना


RT




एवं जतिमुट कल्पना
राज्य.




का.मु प्रमुख सचिव



११. काञ्चनार गुग्गुलु (Kānchanāra Guggulu)

काञ्चनारस्य गृहीयात् त्वणं पत्रपलोन्मिताम् । नागरस्य कणायाश्च हरिधस्य पले पतम् ॥
 पट्याविभीतधावीणां पलमर्दं पृषक् पृषक् । बरुणस्याक्षमेकञ्च पत्रकैलात्वचां पुनः ॥
 टइ टइ सम्पादाय सर्वाण्येकत्र चूर्णयेत् । यावन्चूर्णमिदं सर्वं तामानेवात्र गुग्गुलुः ॥
 सङ्कुटप सर्वमिकत्र पिण्डं कृत्वा विचारयेत् । मुष्टिका माषिकाः कृत्वा प्रभाते भक्षयेन्नरः ॥
 गलगण्डं ज्वपत्युग्रमपथीमर्बुदानी च । ग्रन्थीन् व्रणानि गुन्माश्च कुष्ठानि च भगन्दरम् ॥
 प्रदेशधानुपानार्थं स्वाथी मुष्टितिकाभवः । ज्वायः खरिसारस्य ज्वायः कोष्णोऽभयाभवः ॥
 भैषज्यरत्नवली गलगण्ड-गण्डमाला-अपथी-ग्रन्थ्यर्बुदशुक्रिकार ६३-६८

मुख्य घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिपात
१.	काञ्चनार	<i>Bauhinia variegata</i> Linn.	त्वक्	८०	२५.१६
२.	शुन्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	ऊन्व	१६	५.०३
३.	पिपली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१६	५.०३
४.	हरिध	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१६	५.०३
५.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	८	२.५२
६.	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	८	२.५२
७.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	८	२.५२
८.	बरुण	<i>Cratoeva nurvata</i> Buch. Ham.	त्वक्	४	१.२६
९.	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	१	०.३१
१०.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	०.३१
११.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	०.३१
१२.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Am.) Bhandari	निर्घसि	१२९	४०

स्नेह घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिपात
१.	एरण्ड तेल	Castor oil		यथा आवश्यक*	

* १० भाग

निर्माण विधि:- सर्वप्रथम खैर पाणीमा गुग्गुलुलाई मन्वारिमा पकाएर पगाल्ने । गुग्गुलु पत्तेपदि आगोवाट उतारेर मुख्य घटक द्रव्यहरुको सूक्ष्म चूर्ण मिलाएर मर्दन गरेर एरण्ड तेल मिलाएर ४-४ रलीको (५०० मि.ग्र.) बटी बनाई छायाँमा सुकाएर उपयुक्त राफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।
 *नोट-किन्तु (६३६ भाग) स्वाथीमा गुग्गुलुलाई घोषण गर्ने ।

आमयिक प्रयोग:- गलगण्ड, अपथी, ग्रन्थि, अर्बुद, व्रण, गुल्म, कुष्ठ, भगन्दर ।

मात्रा:- १-२ चूटी दिनको २ पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।





२०. कैशोर गुग्गुलु (Kaishora guggulu)

वरमहिषलोचनोदरसन्निभवर्णस्य गुग्गुलोः प्रसवम् । प्रक्षिप्य तोयराशौ विफलाक्षयघोक्तपरिमाणम् ॥
 द्वाविंशच्छिन्नरहापलानि देयानि यत्नेन । विपचेदप्यप्रमत्तो रघ्व्या सङ्घट्टयन् मुहुर्यावत् ॥
 अर्द्धक्षयितं तोयं जातं ज्वलनस्य सम्पर्कात् । अवतार्य बलपूतं पुनरपि संसाधयेत् पात्रे ॥
 सान्दीभूते तस्मिन्नवतार्य हिमोपलप्रख्ये । विफलाचूर्णाद्धपलं विकटोक्षूर्णं षडक्षपरिमाणम् ॥
 कृमिरिपुचूर्णाद्धपलं कर्षं कर्षं विवृहन्त्योः । अमृतायाः पलमेकं सर्पिषश्च पलाष्टकं क्षिपेदमलम् ॥
 उपयुज्य चानुपानं यूषं क्षीरं सुगन्धिसलिलञ्च । इन्द्राहारविहारी भेषजमुपयुज्यसर्वकालमिदम् ॥
 तनुरीधिं चातशोणितमेकजमय इन्द्रजं चिरोत्थञ्च । जयति सुतं परिशुष्कं स्फुटितं चाजानुजशापि ॥
 ब्रणकासकुष्ठगुल्मस्रयचूदरपाण्डुरोगमेहांश्च । मन्दान्निञ्च विबन्धं प्रमेहपिडकाञ्च नारायत्याशु ॥
 सततं निषेव्यमाणः कालवशाद्भन्ति सर्वगदान् । अभिभूय जरादोषं करोति कैशोरकं रूपम् ॥
 प्रत्येकं विफलाप्रस्यो जलमत्र षट्पादकम् । सुडब्दं गुग्गुलोः पाकः सवन्धस्तु विरोधतः ॥
 पाकायत्तं फलं पाके क्वाये पाकप्रधानता । तस्मात्त्रायविधौ नित्यं यतितथ्यं चिकित्सकैः ॥

भेषज्यरत्नावली-आतरत्ताधिकार १०३-११३

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्घास	६४	६६.६७
२.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	२	२.०८
३.	विभिन्नक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	२	२.०८
४.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	२	२.०८
५.	शुष्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्ध	६	६.२४
६.	नीरच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	६	६.२४
७.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	६	६.२४
८.	विडङ्ग	<i>Embellia ribes</i> Burm. f.	फल	२	२.०८
९.	विषुत	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	मूल खण्ड	१	१.०४
१०.	दन्ति	<i>Baliospermum montanum</i> Muell. Arg.	मूल	१	१.०४
११.	सुडुची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	४	४.१७

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	६४	२०
२.	विभिन्नक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	६४	२०
३.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	६४	२०
४.	सुडुची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१२८	४०
५.	जल	Water		१०२४	

[Handwritten signatures and marks]





२१. गोकशुरादि गुग्गुलु (Gokshurādi guggulu)

अष्टाविंशति संख्यानि पलान्यानीय गोकशुरात् । विपचेत्पहुणे नीरे ज्वाधो प्राहोऽर्द्धशेषितः ॥
ततः पुनः पचेत्तत्र पुरे सासपत्तं क्षिपेत् । गुडपाकसमाकारं ज्ञात्वा तत्र विनिक्षिपेत् ॥
त्रिकटु त्रिफला मुस्तं चूर्णितं पलसप्तकम् । ततः पिण्डीकृतस्यास्य गुटिकामुपयोजयेत् ॥
हन्यात्प्रमेहं कृच्छ्रं च प्रदरं मूत्रघातकम् । वाताश्रं वातरोगांश्च शुकदोषं तच्चाऽश्मरीम् ॥

शाईघर संहिता मध्यमखण्ड ७/८४-८७

मुख्य घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्वास	७	५०
२.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	७.१४
३.	भरिष	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	७.१४
४.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	७.१४
५.	हरिठकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	७.१४
६.	त्रिभित्तक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	७.१४
७.	आमलाकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	७.१४
८.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	७.१४

स्वाध घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	गोकशुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	२८	१००
२.	जल	Water		१६८	

स्नेह घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	एरण्ड तेल	Castor oil		यथा आवश्यक*	

* १ भाग

निर्माण विधि :- गोकशुरको यकृत चूर्णलाई ६ गुणा पानीस पकाए अर्धश स्वाध बनाउने । स्वाधमा गुग्गुलु पगालेर गुडपाकको समान गाढा भएसम्म पकाउने । त्यसपछि सबै मुख्य घटक द्रव्यको सूक्ष्म चूर्णलाई मिलाएर भर्षन गरेर एरण्ड तेलको सहयोगले ४-४ रसीको (५०० मि.ग्रा.) बटी बनाई छायाशुष्क गरी उपयुक्त भाटोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- प्रमेह, मूत्रकृच्छ्र, प्रदर, मूत्रघात, वातरक्त, वातव्याधि, शुकदोष, अश्मरी ।

मात्रा :- १-२ बटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

का.सु. प्रमुख सचिव



AAUK

प्याकिड :- २८ बटी (१४ भा.)

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
प्याकिड सचिव



[Handwritten signature]
प्या.सु प्रमुख सचिव



२२. त्रयोदशाङ्ग गुग्गुलु (Trayodashāṅga guggulu)

आभाषगन्धाहवुषा मुद्गुषी शतावरी गोक्षुरचूदवारम् ।
 रास्नाशताहामवाटी यमानी सनागरा चेति समैष चूर्णम् ॥
 तुल्यं भवेत्कौशिकमत्र मध्ये देयं तत्रा सर्पिरवाद्यभागम् ।
 सार्द्धाक्षमात्रन्तु ततःप्रयोगात्कृत्वाऽनुपानं सुरयाऽथयुवैः ॥
 मधेन वा कोष्णजलेन वाऽथ क्षरिण वा मांसरसेन वाऽपि ।
 कटिग्रहे गृध्रसिन्धुपुष्टे हनुग्रहे जानुनि पादयुग्मे ॥
 सन्धिस्थितेचस्विगते च पाते मञ्जाश्रितेस्नायुगतेथकोष्ठे ।
 रोगाज्जपेद्वातकफानुविद्वान्वातेरितान्हुदग्रहयोनिदोषान् ।
 भग्नास्थिविद्वेषु च खल्लवाते त्रयोदशाङ्गं प्रवदन्ति तज्ज्ञाः ॥

शैषज्वरजायली वातज्वरिरोगाधिकार १८-१०१

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	बकुल	<i>Acacia arabica</i> Willd.	त्वक्	१	४.१७
२.	अश्वगन्धा	<i>Withania somnifera</i> Dunal	मूल	१	४.१७
३.	हपुसा	<i>Juniperus communis</i> Linn.	फल	१	४.१७
४.	मुद्गुषी	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१	४.१७
५.	शतावरी	<i>Asparagus racemosus</i> Willd.	कन्द	१	४.१७
६.	गोक्षुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	१	४.१७
७.	बृहदारक	<i>Argyrea speciosa</i> Sweet.	मूल	१	४.१७
८.	रास्ना	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	पत्राह	१	४.१७
९.	शतपुष्पा	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Flem.	फल	१	४.१७
१०.	शटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	१	४.१७
११.	यमानी	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turill	फल	१	४.१७
१२.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	४.१७
१३.	शुद्धगुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्घास	१२	५०

स्नेह घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	सोधुत	Cow ghee		६	१००

निर्माण विधि :- धीरे धानीमा गुग्गुलुलाई पकाउने । गुग्गुलु पालेपछि छु राखेर पकाउने । जलीयमा सुकेपछि मुख्य घटक द्रव्यहरुको सूक्ष्म चूर्ण राखरी मिसाएर मर्दन गरी ४-४ रत्तीको (२०० मि.ग्रा.) बट्टी बनाई छाँडोमा सुकाएर उपयुक्त भाँडोमा सुरक्षित राख्ने ।
 *नोट-द्रव्यको (२० भाग) उपयुक्त गुग्गुलुलाई मीथन गर्ने ।

Dr. Jyoti

Dr. Jyoti

Dr. Jyoti

Dr. Jyoti

Dr. Jyoti





आमयिक प्रयोग :- कटिग्रह, गृहसी, बाहुस्तम्भ, पृष्ठग्रह, हनुग्रह, जनुग्रह, पादशूल, सन्धिगतबाट, अस्थिगतबाट, मज्जागतबाट, स्नायुगतबाट, कोष्ठगतबाट, खड्गनात, योनिदोष, हृदयग्रह, भरनास्त्री ।

माघा :- १-२ वटी दिनको २ पटक वा विक्रितसकको सन्ताह अनुसार ।

अनुपान :- मध, उष्णोदक, उष्ण दुध, मांस रस, जुन

प्याकिड :- २८ वटी (१४ घा.)

नोट: गुग्गुलुको माघा भाग घ्यू मिसाउँदा वटी बनाउन नसकिने हुदा गुग्गुलुको चतुर्था (३ भाग) घ्यू माघ मिसाएर वटी बनाउनु पर्छ ।

श्री अमरकुमार शर्मा
सचिव

१०
शा.मु प्रमुख सचिव





२३. नवक गुग्गुलु (Navaka guggulu)

द्योपानिन्त्रिफलामुस्तविडहैर्गुग्गुलुं समम् । खादन्सर्वोन्नयेदज्याधीन् मेदश्लेष्मामघातजान् ॥

भैषज्यरत्नावली मेदोरोगधिकार ४२

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	५.५६
२.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	५.५६
३.	विप्लवी	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	५.५६
४.	चिबुक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१	५.५६
५.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	५.५६
६.	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	५.५६
७.	शामलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	५.५६
८.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	५.५६
९.	विडह	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल	१	५.५६
१०.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्वास	९	५०

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम पानीमा गुग्गुलुलाई मन्दाग्निमा पगाल्ने । गुग्गुलु पक्तेपछि आगोबाट उतारेर मुख्य घटक इन्धहरको सूक्ष्म चूर्णलाई मिसाएर मर्मत गरी ४-४ रत्तीको (५०० मि.ग्र.) बटी बनाई छायाँमा सुकाएर उपयुक्त सफा भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।

*नोट-विषालु (३६ भाग) ककाला गुग्गुलुलाई शोधन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- मेदोरोग, कफरोग, आमघात ।

मात्रा :- १-२ बटी दिनको दुई पटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ बटी (१४ ग्र.)

डा. ज्योति प्रसाद बhandari
सचिव

डा.मु. प्रमुख सचिव





२४. महायोगराज गुग्गुलु (Mahayogaraja guggulu)

त्रिकटु त्रिफला पाठा शताहा रजनीद्रयम् । अजमोदा वचा लिहू हनुषा हस्तिपिप्पली ॥
 उपकुष्ठी शटी धान्यं विडं सौवर्षलं तथा । सैन्धवं पिप्पलीमूलं त्वग्नेलापचकेशरम् ॥
 फणिष्णकश्च लौहश्च सर्जकश्च त्रिकण्टकम् । रास्ना चातिविषाशुष्ठी यवधारास्तवेतसम् ॥
 चित्रकं पुष्करं चय्यं वृक्षाम्तं दाडिमं रुबु । अक्षगन्धा त्रिवृहन्ती वदरं देवदारु च ॥
 हरिद्रा कटुका मूर्वा आयमाण्डं दुरालभा । विडङ्गं मृतवङ्गश्च यमानी वासकाधकम् ॥
 एतानि समभागानि क्षत्वाक्षुण्णानि कारयेत् । शोधितं गुग्गुलुञ्चैव सर्वचूर्णसमं भवेत् ॥
 घृतेन पिष्टवित्वा च स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् । रसवातेन ये भग्नाः कटिभग्नाश्च ये जनाः ॥
 एकाङ्गं शुष्यते येषां कुष्ठं वाऽपि क्षतोदरम् । पादौ विस्तारितौ येषां येषां वा गृध्रसीग्रहः ॥
 सन्निवातं कोटुशीर्षं वातं सर्वशरीरगम् । अर्शसि वातजान् रोगाञ्चत्वारिंशच्च पैत्तिकान् ॥
 विषाति क्षैम्भिकाञ्चैव हन्त्यवश्यं न संशयः । अयं बृहद्योगराजगुग्गुलुः सर्ववातहा ॥

शैषण्वरत्नाशली आमवातरोगाधिकार १५८-१६७

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	शुष्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	२	१.७९
२.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	०.८९
३.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	०.८९
४.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	०.८९
५.	त्रिभित्तक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	०.८९
६.	आमवाकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	०.८९
७.	पाठा	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	मूल	१	०.८९
८.	शतपुष्प	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Flem.	फल	१	०.८९
९.	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	२	१.७९
१०.	वासहरिद्रा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	१	०.८९
११.	अजमोदा	<i>Apium graveolens</i> Linn.	फल	१	०.८९
१२.	वचा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	कन्द	१	०.८९
१३.	शुद्ध लिहू	Purified <i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्वास	१	०.८९
१४.	हनुषा	<i>Juniperus communis</i> Linn.	फल	१	०.८९
१५.	राज पिप्पली	<i>Scindapsus officinalis</i> (Roxb.) Schott.	फल	१	०.८९
१६.	कृष्ण जीरक	<i>Carum corvi</i> Linn.	फल	१	०.८९
१७.	शटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द	१	०.८९
१८.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	१	०.८९
१९.	विड लवण	Vida salt		१	०.८९
२०.	सौवर्षल लवण	Black salt		१	०.८९
२१.	सैन्धव लवण	Rock Salt		१	०.८९



22.	పిప్పలీమूल	<i>Piper longum</i> Linn.	మూల	9	0.59
23.	త్వక్	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	త్వక్	9	0.59
24.	ఘ్నా	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	బీజ	9	0.59
25.	పవ	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eborn.	పవ	9	0.59
26.	నాగజేశర	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	పుష్ప	9	0.59
27.	తులసీ	<i>Ocimum sanctum</i> Linn.	పత్ర	9	0.59
28.	సోహ భస్మ	Calcined Iron		9	0.59
29.	సర్జ రస	<i>Shorea robusta</i> Gaertn.	నిర్హాస	9	0.59
30.	గోకుర	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	ఫల	9	0.59
31.	రాస్తా	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	పచ్చాడ	9	0.59
32.	జీవితా	<i>Aconitum heterophyllum</i> Wall. ex Royle	కంద	9	0.59
33.	పవ షార	Alkaline preparation from Barley		9	0.59
34.	బ్రహ్మవేతస	<i>Garcinia pedunculata</i> Roxb.	ఫల	9	0.59
35.	పిబక	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	మూల	9	0.59
36.	పుంకరమూల	<i>Inula racemosa</i> Hook. f.	మూల	9	0.59
37.	పచ్చ	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	ఫల	9	0.59
38.	బ్రహ్మ	<i>Garcinia indica</i> Choisy	ఫల	9	0.59
39.	రాడిమ	<i>Punica granatum</i> Linn.	ఫల త్వక్	9	0.59
40.	ఎరవడ	<i>Ricinus communis</i> Linn.	మూల	9	0.59
41.	బాగనా	<i>Withania somnifera</i> Dunal	మూల	9	0.59
42.	పిక్తు	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	మూల త్వక్	9	0.59
43.	బిని	<i>Baliospermum montanum</i> Muell. Arg.	మూల	9	0.59
44.	జడ	<i>Zizyus jujuba</i> Lam.	ఫల	9	0.59
45.	దేవదార	<i>Cedrus deodara</i> (Roxb.) Loud.	కాండసార	9	0.59
46.	కుంకీ	<i>Picrohiza kurroa</i> Royle ex Benth	భౌమిక కాండ	9	0.59
47.	మూ	<i>Marsdenia tenacissima</i> W. & A.	మూల	9	0.59
48.	బాపమా	<i>Gentiana kurroa</i> Royle	కంద	9	0.59
49.	పకా	<i>Alhagi pseudalhagi</i> (Bieb.) Desv.	పచ్చాడ	9	0.59
50.	విడ	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	ఫల	9	0.59
51.	బా భస్మ	Calcined Lead		9	0.59
52.	పవనీ	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turrit	ఫల	9	0.59
53.	బా	<i>Adhatoda vesica</i> Nees	మూల	9	0.59
54.	బ్రహ్మ	Calcined Mica		9	0.59
55.	శుభ గుమ్ము	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	నిర్హాస	25	20

20/3/2024

AAUK

AAUK

AAUK





स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगमाइ	भाग	प्रतिशत
१.	एरन्ड तेल	Castor oil		पर्याप्त मात्रा*	

* १५ भाग

निर्माण विधि :- लौह भस्म, बड़ भस्म र अक्षक भस्मलाई मर्दन गरी सुखम चूर्ण बनाउने । त्यसमा काष्ठौषधिको सूक्ष्म चूर्ण मिसाउने । त्यसपछि पानीमा गुग्गुलुलाई मन्दाग्निमा पराम्ने । गुग्गुलु पगलेपछि भागोबाट उतारेर मुख्य घटक इन्डकोहको मिश्रणलाई मिसाएर मर्दन गर्ने । बटी बन्न योग्य भएपछि धेरै एरन्ड तेल लगाएर २-२ रतीको (२५० मि.ग्र.) बटी बनाई छाँकीगुष्क गरी उपयुक्त सफा भाँडोमा सुरक्षित राख्ने ।

*नेट-वजन (१०० भाग) जसमा गुग्गुलुलाई शोधन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- भ्रम, कटिभ्रम, एकाग्रशोष, कुष्ठ, अतकुष्ठ, कोटुरीर्ण, गुध्रसी, सन्धिवात, सर्वगरीरगत वात, सबै वातरोग, सबै पित्तरोग, सबै कफरोग ।

मात्रा :- १-२ बटी दिनको दुई घटक वा त्रिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ बटी (७ ग्रा.)

डा. अशोक शर्मा
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव





२५. योगराज गुग्गुलु (Yogaraja guggulu)

चिचकं पिप्पलीमूलं यमानी कारवी तथा । विद्वहान्यजमोदा च जीरकं सुरदारु च ॥
 चन्द्रेला सैन्धवं कुष्ठं रास्नागोक्षुरधान्नाकम् । विफला मुस्तकं व्योषं स्वगुशीरं चक्रजम् ॥
 तालीशपवं पवत्रं क्षरणवृणानि कारयेत् । यावन्त्येतानि भूर्णानि तावन्मावन्तु गुग्गुलुम् ॥
 सम्मर्धं सर्पिषा गाढं स्निग्धे भाण्डे निधापयेत् । अतो मात्रां प्रमुञ्जीत यथेष्टाहारवान्पि ॥
 योगराज इति रूपातो योगोऽयममृतोपमः । आमवातादयवातादीन् कृमिदुष्टव्रणानि च ॥
 प्लीहगुल्मोचरणाहदुर्नामानि विनाशयेत् । अग्निं च कुरुते वीतं तेजोमूर्ध्नि बलं तथा ॥
 वातरोगाश्च ज्वरस्येव सन्धिमज्जागतानपि ॥

शैषज्यरत्नावली आमवातरोगाधिकार १५२-१५७

मुक्त घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिफल
१.	चिचक	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	मूल	१	१.८५
२.	पिप्पलीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	१	१.८५
३.	यमानी	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turill	फल	१	१.८५
४.	कृष्ण जीरक	<i>Corum corvi</i> Linn.	फल	१	१.८५
५.	विद्वह	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल	१	१.८५
६.	ज्वमोदा	<i>Apium graveolens</i> Linn.	फल	१	१.८५
७.	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	१	१.८५
८.	देवदारु	<i>Cedrus deodara</i> (Roxb.) Loud.	काण्डसार	१	१.८५
९.	चण्ड	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	फल	१	१.८५
१०.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	१	१.८५
११.	सैन्धव लवण	Rock Salt		१	१.८५
१२.	कुष्ठ	<i>Saussurea lappa</i> C. B. Clarke	मूल	१	१.८५
१३.	रास्ना	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	पत्राङ्ग	१	१.८५
१४.	गोक्षुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	फल	१	१.८५
१५.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	१	१.८५
१६.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	१.८५
१७.	विभिक्तक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	१.८५
१८.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	१.८५
१९.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	१.८५
२०.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	१.८५
२१.	मरिच	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	१	१.८५
२२.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	१	१.८५
२३.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Blume	त्वक्	१	१.८५
२४.	उशीर	<i>Vetiveria zizanioides</i> (Linn.) Nash.	मूल	१	१.८५



२५.	बन धार	Alkaline preparation from Barley		१	१.८५
२६.	तलिसपत्र	Abies webbiana Lindl.	पत्र	१	१.८५
२७.	पत्र	Cinnamomum tamala Nees & Eberm.	पत्र	१	१.८५
२८.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified Commiphora wightii (Arn.) Bhandari	निर्यास	२७	५०

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिरत
१.	एरण्ड तेल	Castor oil		पर्याप्त मात्रा*	

* ७ भाग

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम पानीमा गुग्गुलुलाई भन्दाग्निमा पकाएर पनाल्ने । गुग्गुलु परलेपछि आगोबाट उतारेर मुख्य घटक इन्धहत्को सूक्ष्म पूर्णलाई मिसाएर धेरै एरण्ड तेलसंग मर्दन गरी ४-४ रत्तीको (५०० मि.सं.) बटी बनाई छापीमा सुकाएर उपयुक्त सफा भाद्रोमा सुरक्षित राख्ने ।

* नोट-वस्तु (१०० भाग) मिलाएर गुग्गुलुलाई सोधत गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- आमवात, आइपकात, कुमि, दुष्टव्रण, गुल्म, प्लीहारोग, उदररोग, आनाह, अर्श, सन्धिनासकात, मन्त्रागतकात ।

मात्रा :- १ बटी दिनको दुई पटक वा भिकित्साकको सन्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

पाकिड :- २८ बटी (१५ सं.)

सचिव महासंघ नेपाल
सचिवालय

सा.मु प्रमुख सचिव





२६. लाक्षादि गुग्गुलु (Lakshādi guggulu)

लाक्षास्थिसंहतककुभाधगन्धापूर्णाकृता नागवला पुरच ।
सम्भग्नमुक्तास्विसृज निहन्वादइभि कुर्यात्कुलिशोपमानि ॥
अत्रान्यतोऽपि दृष्टत्वात्तुल्यदूरेण गुग्गुलुः ॥

भैषज्यरत्नवाली भग्नरोगाधिकार १२-१३

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	लाक्षा	<i>Laccifer lacca</i> Cockereil	लाक्षा	१	१०
२.	अस्थिध्रुवला	<i>Cissus quadrangularis</i> Linn.	काण्ड	१	१०
३.	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	१	१०
४.	अधगन्धा	<i>Withania somnifera</i> Dunal	मूल	१	१०
५.	नागवला*	<i>Sida veronicaefolia</i> Lam.	मूल	१	१०
६.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified <i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्वास	४	४०

* *Grewia bilata* Vahl.

निर्माण विधि :- धेरै पानीमा गुग्गुलुलाई पगाल्ने । मुख्य घटक इष्यहरूको सुष्म चूर्णलाई गुग्गुलुमा मिलाएर मर्दन गरी ४-४ रतीको (५०० मि.ग्र.) बटी बनाई छायाशुष्क गरी उपयुक्त भावमा सुरक्षित राख्ने ।

* गौट-वस्तु (२० भाग) जसमा गुग्गुलुलाई मर्दन गर्ने ।

आमयिक प्रयोग :- अस्थिभग्न, अस्थिध्रुव ।

मात्रा :- १-२ बटी दिनको दुई पटक वा त्रिकित्सकको सप्लाह अनुसार ।

अनुपान :- समशितोष्ण जल

प्याकिङ :- २८ बटी (१४ ग्र.)

का.मु. प्रमुख सचिव

का.मु. प्रमुख सचिव



२७. सिंहनाद गुग्गुलु (Simhanāda guggulu)

पलत्रयं कफावस्य विफलायाः सुवर्णितम् । सौगन्धिकपलत्रैकं कौशिकस्य पलन्तथा ॥
 कुष्ठं चित्रतैलस्य सर्वमादाय यत्नतः । पाचयेत् पाकविद्वेषः पात्रे सोहमये इडे ॥
 हन्ति वातं तथा पित्तं क्षेम्भाणं स्रष्टपक्वताम् । घ्रासं सुदुर्जयं हन्ति कासं पञ्चविधन्तथा ॥
 कुष्ठानि वातरक्तानि गुल्मशूलोदराणि च । आमवातं जयेदेतदपि वैधविर्वर्जितम् ॥
 एतद्भ्यासयोगेन जरापलितनाशनम् । सर्पिस्तैलवसोपेतमश्रीयाच्छालिपट्टिकम् ॥
 सिंहनाद इति ज्ञायते रोगाकारणदर्पहा । बहिर्वृद्धिकरः पुसां भाषितो दण्डपाणिना ॥

शैवज्यरत्नावली आमवातरोगाधिकार १८५-१९०

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्ह	भाग	प्रतिशत
१.	शुद्ध गन्धक	Purified sulphur		१	५०
२.	शुद्ध गुग्गुलु	Purified Commiphora wightii (Arn.) Bhandari	निर्घास	१	५०

क्वाथ घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्ह	भाग	प्रतिशत
१.	हरिताकी	Terminalia chebula Retz.	फल	१	३३.३३
२.	त्रिभित्तक	Terminalia bellirica Roxb.	फल	१	३३.३३
३.	आमलकी	Emblica officinalis Gaertn.	फल	१	३३.३३
४.	जल	Water		१२	

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्ह	भाग	प्रतिशत
१.	एरण्ड तेल	Castor oil		४	१००

निर्माण विधि :- सर्वप्रथम विकलाको स्रष्टकुट चूर्णलाई ४ गुणा पानीमा पकाएर चतुर्धा क्वाथ बनाउने । क्वाथमा बाँकी घटक मिलाएर मन्दाग्निमा पकाएर गाढा भएपछि ४-४ रत्तीको (५०० मि.सा.) बट्टी मलाई छायाशुष्क गरेर उपयुक्त सक्ता भडोमा सुरक्षित राख्ने ।

आमयिक प्रयोग :- आमवात, स्रष्टवात, पाण्डु, पशु, घात, कास, गुल्म, उदररूल, कुष्ठ, वातरक्त, पालित्य ।

मात्रा :- १-२ बट्टी दिनको दुई घटक वा चिकित्सकको सल्लाह अनुसार ।

अनुपात :- समशितोष्ण जल

प्याकिड :- २८ बट्टी (१४ सा.)



AAUK



नोट- सुगन्धको ४ गुण पारंगत तेल मिश्रणको बढी उत्पादन लक्ष्यको रूपमा सुगन्धको बजारको लागि (१ भाग) बाबु मिश्रणको बढी उत्पादन गर्ने
(सावधानी सहित सकारण रूपमा)

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
बाबु मिश्रणको बजारको
सचिव



[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव



గ. అనుసూచి


Handwritten signature in black ink.


A small handwritten mark or signature.


Handwritten signature in black ink.




Handwritten signature in black ink.

కా.మ. ప్రमुख सचिव



Annex 1. Analytical Specifications for Vati Kalpana (Tablet)



Government of Bagmati Province

Ministry of Health

Ayurveda Aushadhi Utpadan Kendra

Ratnagar-1, Chitwan



General description of sample			
Name / Dosage form	/Tablet	Received date	
Received from/Quantity		Analysis initiated date	
Batch no.		Analysis completed date	

Analysis of sample		
S No	Test Parameters	Finding
1	Description	
2	Average volume	
3	Net weight	
4	Organoleptic evaluation	Colour
		Odour
		Taste
		Texture

Analysis of sample			
S No	Test Parameters	Range	Finding
5	Particle size		
6	Weight variation test		
7	Hardness		
8	Friability		
9	Disintegration test	NMT 15 minutes	
10	Dissolution time		
11	Loss on Drying at 105°C		
12	Total Ash Value		
13	Acid insoluble ash value		
14	Water soluble ash		
15	Water soluble extractive value		
16	Alcohol soluble extractive value		
17	Identification; TLC (if possible)		
18	Test for heavy metals (if possible)	Lead	10 ppm
		Mercury	1 ppm
		Arsenic	3 ppm
		Cadmium	0.3 ppm



19	Microbial Tests	Total bacterial count	10^5 /cfu	
		Total fungal count	10^3 /cfu	
20	Aflatoxin	B1	0.5 ppm	
		G1	0.5 ppm	
		B2	0.1 ppm	
		G2	0.1 ppm	
21	Test for specific pathogens	<i>Escherichia coli</i>	Nil	
		<i>Salmonella species</i>	Nil	
		<i>Staphylococcus aureus</i>	Nil	
		<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	Nil	

	Performed by	Checked by	Approved by
Signature:			
Name:			
Designation:			
Date:			

20/11/2024

२०/११/२०२४
 एम.ए.

फा.मु. प्रमुख सचिव





Annex 2. Analytical Specifications for Guggulu Kalpana (Tablets)



Government of Bagmati Province

Ministry of Health

Ayurveda Aushadhi Utpadan Kendra

Ratnagar-1, Chitwan

General description of sample			
Name /Dosage form	/Tablet	Received date	
Received from/Quantity		Analysis initiated date	
Batch no.		Analysis completed date	

Analysis of sample		
S No	Test Parameters	Finding
1	Description	
2	Average weight	
3	Net weight	
4	Organoleptic evaluation	Colour
		Odour
		Taste
		Texture

Analysis of sample			
S No	Test Parameters	Range	Finding
5	Particle size		
6	Loss on Drying at 105° C		
7	Weight variation test		
8	Hardness		
9	Friability		
10	Disintegration test	NMT 60 minutes	
11	Dissolution time		
12	Total Ash Value		
13	Acid insoluble ash value		
14	Water soluble ash value		
15	Water soluble extractive value		
16	Alcohol soluble extractive value		
17	Identification: TLC (if possible)		
18	Test for heavy metals (if possible)	Lead	10 ppm
		Mercury	1 ppm
		Arsenic	3 ppm
		Cadmium	0.3 ppm



19	Microbial Tests	Total bacterial count	10 ⁵ /cfu	
		Total fungal count	10 ³ /cfu	
20	Aflatoxin	B1	0.5 ppm	
		G1	0.5 ppm	
		B2	0.1 ppm	
		G2	0.1 ppm	
21	Test for specific pathogens	<i>Escherichia coli</i>	Nil	
		<i>Salmonella species</i>	Nil	
		<i>Staphylococcus aureus</i>	Nil	
		<i>Pseudomonas aeruginosa</i>	Nil	

	Performed by	Checked by	Approved by
Signature:			
Name:			
Designation:			
Date:			

[Handwritten signature]
[Handwritten initials]

[Handwritten initials]

[Handwritten signature]
 सती सहाय
 सचिव

[Handwritten signature]
 का.मु प्रमुख सचिव





अनुसूची ३. कुपितु शोधन

किञ्चिदाज्येन संसृष्टो विषमुटिर्विशुध्यति । विषमुटिसित्तकटुस्तीक्ष्णोष्णः द्रोणमवातहा ॥
सारसैवविषोन्मादाहरो मदकरः स्मृतः ॥

वीररत्नाकर पेज न १६८

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	कुपितु	Strychnos nux-vomica Linn.	बीज	१	१००

द्वय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा*	
२.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा*	

* ११ भाग

॥ ३ भाग

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि :-

- पक्व कुचिता बीजलाई गोमूत्रमा भिजाएर राख्ने ।
- दोस्रो दिन गोमूत्रबाट निकालेर सफा पानीले धोएर नयाँ गोमूत्रमा राख्ने ।
- यसैगरी ७ दिन सम्म गोमूत्रमा भिजाउने ।
- ८ औं दिन बोका हटाएर भिन्नको जीभ निकाल्ने ।
- विभत्ताई दुध पुरित बोलायन्त्रमा राखी २ प्रहर स्वेदन गर्ने ।
- स्वेदित कुपितुलाई सुखाएर गोघृतमा भुटेर सफा भाटोमा सङ्कलन गर्ने ।

* आर्यसङ्घटन (पुनेकर) पेज न २४७



[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
पतिवार

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव



अनुसूची ५. गन्धक शोधन

पयःस्विन्नो घटीमात्रं वारिधीतो हि गन्धकः । गव्याज्यविद्रुतो बभ्वाद्रलितः शुद्धिमुच्छति ॥
 एवं संशोधितः सोऽयं पाषाणानम्बरे त्यजेत् । धृते विषं तुषाकारं स्वयं पिण्डत्वमेति च ॥
 इति शुद्धो हि गन्धापमा नापध्वैर्विकृतिं ब्रजेत् । अपत्यादन्यथा हन्यात्पीतं हास्ताहलं यथा ॥
 भैरव्यरत्नावली शोधन-मार्ग-मुद्रादिप्रकरण ७८-८०

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिघण्ट
१.	गन्धक	Sulphur		१	५००

द्वितीय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिघण्ट
१.	गोधुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा*	

* १० भाग

तृतीय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिघण्ट
१.	गोधृत	Cow ghee		पर्याप्त मात्रा*	

* १ भाग

शोधन विधि:-

- सर्वप्रथम दुधपुरित दोस्तान्धमा पोटलीबद्ध गन्धकलाई १ घण्टासम्म स्वदेशन गर्ने र त्यसपछि सफा पानीले धुने ।
- फलामको करारीमा गन्धकको चौधौं भाग धेरै तताएर उक्त गन्धकलाई पगान्ने र पगलेको गन्धकलाई सफा पातलो कपडाले मुस छोपिएको दुध पुरित भाँडोमा खन्याउने ।
- गन्धकमा भएको स-सानो पत्थर कपडामै बस्छ र गन्धकमा रहेको विषाक्तता धेरै र दुधमा घोलिएर बलनिन्छ । शुद्ध गन्धक दुधमा तैरिएर बस्दछ । उक्त गन्धकलाई सङ्कलन गरी तातोपानीले धोएर सुकाउने ।
- यस प्रक्रियालाई क्रमिमा ७ पटक सम्म दोहोर्पाउने । अन्तमा विशुद्ध गन्धकलाई सफा भाँडोमा सुरक्षित साव राख्ने ।



का.मु प्रमुख सचिव



अनुसूची ५. गुग्गुलु शोधन

शोधन विधि १ :- वात प्रधान रोगको लागि

वशामूलकवाधुष्णोपुते गुग्गुलुपरिद्विप्यालोहवध । वस्त्रपूतविधायचन्द्रातपेविशोप्य घृतवत्थापिण्डम् ॥

भारत वैद्यपरिषद् २-१३३२

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	गुग्गुलु	<i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्घास	१०	१००

उपघटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	शातपर्णी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल	४	१०
२.	पुषपणी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	४	१०
३.	बृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	४	१०
४.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	४	१०
५.	गोक्षुर	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	मूल	४	१०
६.	बिल्व	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	४	१०
७.	गम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	४	१०
८.	शयोनक	<i>Oraxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्	४	१०
९.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक्	४	१०
१०.	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata</i> Roxb.	मूल त्वक्	४	१०
११.	जल	Water		१६०	

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यार्थ	भाग	प्रतिशत
१.	गोघृत	Cow ghee		पर्याप्त मात्रा*	

* ३ भाग

शोधन विधि :-

- वशामूलको पक्कट पूर्णलाई ४ गुणा जलमा पकाएर अर्धश शेष स्वाद बनाई गुग्गुलुलाई पगाल्ने ।
- उक्त गुग्गुलु मिश्रित स्वाधलाई छानेर मन्थ जागोमा पकाएर गाढा (लेवो) बनाउने ।
- गाढा भएको गुग्गुलुलाई घृणु लगाएर सुरक्षित राख्ने ।

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
का.मु. प्रमुख सचिव



का.मु. प्रमुख सचिव



शोधन विधि २ :- अन्य रोगको लागि

गुदुचीबिफलावचाधे क्षीर चैव विशेषतः । पक्त्वा च खाण्डशः शुद्धं गृहीयान्मूद्गुग्गुलुम् ॥

भारत भैषज्य रत्नाकर २-१३३१

घटक:-

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यभाग	भाग	प्रतिशत
१.	गुग्गुलु	<i>Commiphora wightii</i> (Arn.) Bhandari	निर्गस	१	१००

वचाध घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यभाग	भाग	प्रतिशत
१.	आमलकी	<i>Embilica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	२५
२.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	२५
३.	विभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	२५
४.	गुदुची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	१	२५
५.	जल	Water		१६	

स्नेह घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यभाग	भाग	प्रतिशत
१.	सोघृत	Cow ghee		पर्याप्त मात्रा*	

* १५५ भाग

शोधन विधि:-

- बिफला र गुदुचीको पक्कुकुट चूर्णलाई ४ गुणा जलमा पकाएर अर्धश शेष वचाध बनाएर गुग्गुलुलाई पमान्ने ।
- उक्त गुग्गुलु मिश्रित वचाधलाई छानेर मन्द आगोमा पकाएर गाढा (लेदो) बनाउने ।
- गाढा भएको गुग्गुलुलाई घ्यू लगाएर सुरक्षित साथ राख्ने ।

नोट :- गुग्गुलुलाई बिफला र गुदुची मध्ये कुनै एकमा वा दुइटैको मिश्रणमा पनि शोधन गर्न गरिन्छ ।






का.मु. प्रमुख सचिव


का.मु. प्रमुख सचिव





अनुसूची ६. घतुरो शोधन

घतुरबीज गोमूत्रे चतुर्यामोषितं पुनः । कण्डितं निस्तुपं कृत्वा शुद्धं योगेषु योजयेत् ।

योगरत्नाकर पेज नं १६९

शोधन विधि १:-

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	घतुर	Datura metel/ Linn.	बीज	१	
२.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा*	

* २ भाग

शोधन विधि-

- घतुरो बीजलाई १२ घण्टा सम्म गोमूत्रमा भिजाउने ।
- त्यसपछि बीजलाई सफा पानीले धोएर बीजको बोका हटाएर धाममा सुकाई सङ्कलन गर्ने ।

शोधन विधि २:-

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	घतुर	Datura metel/ Linn.	बीज	१	
२.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा*	

*भाग्यैरुपर संख्या पेज नं ३२८

७ ५ भाग

शोधन विधि-

- घतुरो बीजलाई कपडामा पेटेरी बनाएर बोलायन्त्र विधिले साईको दुधमा ३ घण्टा सम्म मन्दानिमा स्वेदन गर्ने ।
- त्यसपछि बीजलाई सफा पानीले धोएर बीजको बोका हटाएर धाममा सुकाई सङ्कलन गर्ने ।





अनुसूची ७. भन्लातक रोधन

भन्लातकानि पक्वानि समानीय डिपेज्जतो । मज्जन्ति यानि तत्रैव शुद्धयर्थं तानि योजयेत् ॥
इष्टकाभूर्ण निकटैः धर्पणात् निर्विषं भवेत् ॥

राज निघण्टु*

*अध्याय (२) पृष्ठ नं १७०

मुख्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	भन्लातक	<i>Semecarpus orinocardium</i> Linn.	फल	१	१००

द्वय घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोमूत्र	Cow urine		पर्याप्त मात्रा *	
२.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा *	

* पर्याप्त मात्रा

* द. भाग

अन्य घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	इस्तिका चूर्ण	Brick powder		पर्याप्त मात्रा	

रोधन विधि:-

- पाकेको भन्लातकको फलबाट बन्लातलाई हटाएर गोमूत्रमा डुकाएर राख्ने ।
- भोलीपन्ट, भन्लातकलाई सफा पानीले धोएर फेरी गोमूत्रमा डुकाउने ।
- यहि प्रक्रियालाई अर्को ५ दिन दोहोर्पाउने ।
- त्यसपछि भन्लातकलाई साईको दुधमा भिजाएर राख्ने ।
- भोलीपन्ट, भन्लातकलाई सफा पानीले धोएर फेरी गो-दुधमा डुकाएर राख्ने ।
- यहि प्रक्रियालाई पनि अर्को ५ दिन दोहोर्पाउने ।
- त्यसपछि ईटाको चूर्णले ३ दिन मर्दन गर्ने ।
- अन्तमा भन्लातकलाई तातो पानीमा धोइपखाली सुखाउने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

उपद्रव (Antidote):-

यथा कुष्ठनि सर्वाणि हतः खदिरबीजकौ । तत्रैकारांसि सर्वाणि वृषकारुण्करौ हतः ॥

सुश्रुतचिकित्सास्थान-६

भन्लातकको सेवनबाट उपद्रवको रूपमा त्वक्मा विकार उत्पन्न भएमा खदिर बिजको सेवन गर्ने तथा अर्को उत्पन्न गरेमा निमको सेवन गर्ने ।

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
राज निघण्टु
अध्याय

[Handwritten signature]
का.मु प्रमुख सचिव





अनुसूची ८. भहा शोधन

मुख्य घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगांश	भाग	प्रतिशत
१.	भहा	<i>Cannabis sativa</i> Linn.	एक	१	१००

द्वितीय घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगांश	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		पर्याप्त मात्रा	

शोधन विधि:-

- सर्वप्रथम महालाई कपडामा बांधेर सफा पानीमा हरियो रङ जाउजेल सम्म धुने ।
- त्यसपछि सफा कपडामा निचोडेर छायामा सुकाउनाले भहा शुद्ध हुन्छ ।



[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
 कृषि विभाग
 सचिव

[Handwritten signature]
 फा.सु. प्रमुख सचिव



अनुसूची ९. मनःशिला शोधन

अगस्त्यपत्रतोयेन भाविता सास्वारकम् ।

रसरत्न समुच्चय ३/९३*

*आयुर्वेदिक विश्वविद्यालय (विद्विगन्धन सिध्दिकेय नं ५२३)

शोधन विधि १ :-

घटक-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	मनःशिला	Realgar		१	
२.	अगस्त्य	Sesbania grandiflora Linn.	पत्र स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

शोधन विधि-

मनःशिलाको सुक्ष्म चूर्णलाई अगस्त्य पत्र स्वरसको ७ भावना दिनाले मनःशिला शुद्ध हुन्छ ।

शोधन विधि २:-

अश्वत्थेरसैर्बाडपि विशुद्धयती मनःशिला ।

रसरत्न समुच्चय ३/९३*

*आयुर्वेदिक विश्वविद्यालय (विद्विगन्धन सिध्दिकेय नं ५२३)

घटक-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	मनःशिला	Realgar		१	
२.	आश्वत्थ	Zingiber officinale Roscoe	कन्द स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

* ८ भाग

शोधन विधि-

मनःशिलाको सुक्ष्म चूर्णलाई आश्वत्थ स्वरसको ७ भावना दिनाले मनःशिला शुद्ध हुन्छ ।

डा. प्रद्युम्न प्रसाद
सचिव

डा.
फा.मु प्रमुख सचिव





अनुसूची १०. लाक्षा शोधन

पशुगेनाम्बसा लाक्षा दोलायन्त्रे विपाचयेत् । त्रिसप्तधा परिस्ताप्या लाक्षारसमिमं विदुः ॥

भौषज्यकल्पना विज्ञान (सिद्धिगन्दन मिश्र) पेज न० ३२

घटक-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याह	भाग	प्रतिशत
१.	लाक्षा	<i>Laccifer lacca</i> Cockerell	लाक्षा	१	
२.	जल	Water		६	

शोधन विधि-

- लाक्षालाई सफा गरेर सुत्तको कपडामा पोट्टी बनाई दोलायन्त्र विधिद्वारा ६ गुना जलमा चतुर्धारा जल शोष राहने गरी मन्दग्निसमा स्वेदन गर्ने ।
- स्वसपक्षत स्वाग्शीत हुन दिने र २१ घटक कपडसुग गरी संकलन गरेर उपर्युक्त भाडोमा सुरक्षित राख्ने ।






प्रमुख सचिव


फा.मु. प्रमुख सचिव





अनुसूची ११. बत्सनाभ शोधन

विषं तु खण्डशः कृत्या बस्त्रखण्डेन बन्धयेत् । गोमूत्रमाद्ये निक्षिप्य स्थापयेदात पे व्यहम् ॥
 गोमूत्रं च प्रदातव्यं नूतनं प्रत्यहं युषेः । ज्योहेऽतीते समुद्धृत्य शोषयेन्मृदु पेपयेत् ॥
 शुद्धयत्येवविषतन्त्रयोग्यं भवति चार्तिजित् । खण्डीकृत्य विषं बस्त्रपरिवर्द्धं तु दोलया ॥
 अजापयसि संस्विन्नं यामतः शब्दिभाप्नुयात् । अजादुग्धाभावस्तु गव्यदीरिण शोधयेत् ॥

शाईघर संहिता मध्यमखण्ड १२/२१०-२१३

मुख्य घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	बत्सनाभ	<i>Aconitum ferox</i> Wall. ex Seringa	कन्द	१	

द्रव घटकः-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	गोदुग्ध	Cow milk		पर्याप्त मात्रा*	
२.	गोमूत्र	Cow urine		५	

* ६ भाग

शोधन विधिः-

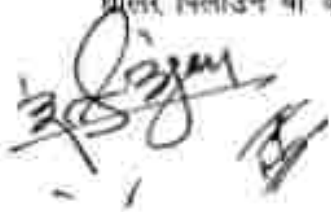
- सर्वप्रथम बत्सनाभको स-सामो टुका बनाएर गोमूत्रमा २४ घण्टा सम्म छोपेर छोडिदिने ।
- अको दिन पहिलेको गोमूत्रलाई निचारेर नयाँ गोमूत्र गर्ने ।
- सो प्रकृया ३ पटक सम्म गर्ने ।
- त्यसपछि बत्सनाभलाई पानीले घोएर सफा कपडामा पोटीसी बनाउने ।
- बत्सनाभको पोटीलीलाई दुग्ध पुरित दोलापन्धमा ३ घण्टा सम्म स्वेदन गर्ने ।
- अन्तमा बत्सनाभलाई छायाँमा सुकाएर संकलन गरी सुरक्षित साध राख्ने ।

उपद्रव (Antidote):-

अतिमात्रे यदा भुक्तं तदाज्यं टंकणं पिबेत् । त्रिहावा मधुसर्पिर्भ्यां संपिष्टामर्जुनत्वचम् ॥

द्रव्यगुण (२) पि. भि. शर्मा

बत्सनाभको अति मात्रामा सेवन गरी उपद्रव उत्पन्न भएमा प्रतिविषको रूपमा टंकण भ्रमलाई पानीमा घोलेर पिलाउने वा अर्जुनको त्वकलाई असमान मात्राको मधु-धृतमा लेह बनाई चटाउने ।






डा. म. प्रसाद


डा. म. प्रमुख सचिव





अनुसूची १२. सूरण शोधन

शोधन विधि १ :-

- सर्बप्रथम सूरण कन्दमा गिलो माटोको भाउलो लेप लगाएर आगोमा राखी हुने गरी पोल्ने ।
- स्वाशुकीत भएपछि माटो निकाल्ने र धोएर छाममा सुकाउने ।
- सुकेको सूरणलाई चूर्ण बनाएर सुरक्षित राख्न गने ।

शोधन विधि २ :-

सर्बप्रथम सूरण कन्दलाई चारै तिरबाट माटो हटाएर त्यसमाथि भात राखेर माथिबाट माटोले ढाकिने यसलाई "भात जोला" भनिन्छ । यो सूरणलाई थुँड भनिन्छ ।

श्री. बालकृष्ण शर्मा
सचिव

का.सु. प्रमुख सचिव





अनुसूची १३. हरताल रोधन

स्विन्नं कुम्भाण्डतोये वा तिलक्षारजलेऽपि वा । तोये वा चूर्णसंयुक्ते दोलायन्नेन शुद्धयति ॥

रसरत्न समुच्चय ३/७०.

मुविचूर्णितं तु ताप्तं खन्तु पोद्दलीगृहस्थम् । नवनिम्बुकोत्थवारा त्विह दोलिकाद्ययन्त्रे ॥
विषपचेद्विधानः सततं तु याममेकम् ।

रस्तरत्निणी ११/१८.

*आनुवंशिक रसायन विज्ञान-२०२० विषयसिद्धि प १४४

शोधन विधि १-

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	हरताल	Orpiment		१	
२.	चूर्णोदक	Lime water		पर्याप्त मात्रा*	

शोधन विधि २-

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	हरताल	Orpiment		१	
२.	कुम्भाण्ड	<i>Benincasa hispida</i> (Thunb.) Cogn.	फल स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

शोधन विधि ३-

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोग्यता	भाग	प्रतिशत
१.	हरताल	Orpiment		१	
२.	निम्बुक	<i>Citrus limon</i> (Linn.) Burm. f.	फल स्वरस	पर्याप्त मात्रा*	

* ४ भाग

शोधन विधि-

- पक्तालको सानो सानो टुक्रा गरी फोटली बनाउने र चूर्णोदक पुरित दोलायन्त्रमा ३ घण्टा सम्म स्वेदन गर्ने ।
- चूर्णोदकको सहायमा कुम्भाण्ड स्वरस, निम्बुक स्वरस वा तिल क्षारसंग ३ घण्टा स्वेदन गर्नाले पनि हरताल शुद्ध हुन्छ ।

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

सकल कृषि विज्ञान
सचिव

का.मु प्रमुख सचिव





अनुसूची १४. हिट्टु शोधन

पद्मपत्रसे याममातपे भावितं त्रिदुः । रामठं शुद्धिमाप्नोति रसयोगेषु योजयेत् ॥

योगरत्नकार पेज न१६४

शोधन विधि १:-

घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	हिट्टु	<i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्यास	१	
२.	पद्म	<i>Nelumbo nucifera</i> Gaertn.	पुष्प स्वरस	पचास मात्रा	

४४ भाग

शोधन विधि-

हिट्टुलाई कमल पत्र स्वरसले ३ घण्टा घामको तापमा भावना दिनाले हिट्टु शुद्ध हुन्छ । यसरी शोधन गरिएको हिट्टु रस औषधिमा प्रयोग गरिन्छ ।

शोधन विधि २:-

घटक:-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्क	भाग	प्रतिशत
१.	हिट्टु	<i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्यास	४	
२.	गोधृत	Cow ghee		१	

शोधन विधि-

हिट्टुलाई चतुर्धारा घृतमा भुट्टनाले हिट्टु शोधन हुन्छ । यसरी शोधन गरिएको हिट्टु चूर्ण र बटी कल्पनामा प्रयोग गरिन्छ ।

• नासिके सर कण्ठ वैद्यनाथ पेज न-२४०



[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]
का.मु. प्रमुख सचिव

[Signature]
का.मु. प्रमुख सचिव



अनुसूची १५. स्वरस कल्पना

आहतातत्कृष्णाकुष्टाद् द्रव्यात्कुष्णात्समुद्धरेत् । वस्त्रनिर्णादितो यः स रसः स्वरस उच्यते ॥
 कुड्मं चूर्णितं द्रव्यं क्षिप्तं च द्विगुणे जले । अहोरात्र स्थितं तस्माद्भवेत् रस उत्तमः ॥
 आदाय शुष्कद्रव्यं वा स्वरसानामसम्भवे । जलेऽष्टगुणिते साध्यं पादशिष्टं च गृह्यते ॥
 शाईधर संहिता मध्यमखण्ड १/२-४

विधि १:- ताजा जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका:

- स्वरस बनाउनु भने ताजा द्रव्यहरूलाई सफा गरी महिन पिसोर कन्क बनाउने ।
- कन्कलाई सफा बस्त्रद्वारा निचोरेर निस्केको रसलाई एकवित गर्ने ।

विधि २:- सुख्खा जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका:

- १ भाग सुख्खा द्रव्यको चूर्णमा २ भाग पानी मिसाएर १२ घण्टा नषलाइकन राख्ने ।
- त्यसलाई हातले मिचेर कपडाले छानेर स्वरस सङ्कलन गर्ने ।

विधि ३ :-विशेष ताजा जडीबुटीबाट स्वरस तयार गर्ने तरिका

- माथिका तरीकाबाट स्वरस निकाल्न नसक्ने जडीबुटीहरू जस्तै बासापबलाई महिन पिसोर कन्क बनाउने ।
- कन्कलाई केराको पातमा पोको पारी घामले बाष्प र त्यसमाथि माटोको गोली लेप लगाउने ।
- गोलालाई प्रत्यक्ष घाममा सुकाएर रातो नभएसम्म बागोमा फोल्ने ।
- गोलालाई स्वांगसहित हुन दिई माटोको लेप फुटाउने र कन्कलाई सङ्कलन गरी निचोरेर स्वरस सङ्कलन गर्ने ।

डा. राजेश्वर शर्मा
 सचिव



डा. म. प्रमुख सचिव



अनुसूची १६. कल्क कल्पना

इष्यमाई शिलापिष्ट शुष्कं वा सजलं भवेत् । प्रक्षेपावापकल्कास्ते तन्मानं कर्षसमितम् ॥
कल्के मधु घृतं तैलं देयं द्विगुणमात्रया । शर्करा सुडं समं दद्याद् इवा देयास्तुर्गुणाः ॥

शाईघर संहिता मध्यमखण्ड ५/१-२



विधि १ :- ताजा जडीबुटीबाट कल्क तयार गर्ने तरिका:

- ताजा जडीबुटीहरूलाई सानो सानो टुकामा काट्ने ।
- जडीबुटीलाई सिलौटामा पिसेर कल्क तयार गर्ने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

विधि २ :- सुक्का जडीबुटीबाट कल्क तयार गर्ने तरिका:

- सुक्का जडीबुटीहरूको सूक्ष्म चूर्णलाई मात्र भिन्नेगरी पानी मिसाएर रातभर (१२ घण्टा) नभरगाइकाएर राख्न दिने ।
- विहान यथावश्यक पानी मिसाएर जडीबुटीलाई सिलौटामा पिसेर कल्क तयार गर्ने र सफा भाडोमा संकलन गर्ने ।

नोट:- प्रयोग र आवाप पनि कल्कका पर्याय हुन् । साधारणतया यसको मात्रा १ तोला हुन्छ ।




का.मु. प्रमुख सचिव




का.मु. प्रमुख सचिव



अनुसूची १७. क्वाथ कल्पना

पनीयं षोडशगुणं क्षुण्णे ब्रह्मपले क्षिपेत् । मृत्पात्रे क्वाथपेद् ग्राहामष्टमांशावरोपितम् ॥
 तज्जलं पाषाणैर्द्वीमान्कोष्णं मृद्ग्निसाधितम् । शृतः क्वाथः कषायश्च निर्यूहः स निगद्यते ॥
 तैलं घृतं च पानीयं कषायं व्यञ्जनादिकम् । शृतशीतं पुनस्तमं तत्सर्वं विषयद् भवेत् ॥
 चतुर्गुणं मूत्रं इत्ये अठिनेष्ट गुणे जलं । अत्यर्थं कठिने देवं बुधैः षोडशिकं मतम् ॥
 पात्रस्यो दीपनीयश्च शोधनः शमनस्तथा । तर्पणः क्लेदनः शोषी क्वाथः सप्तविधो मृतः ॥

शाईधर संहिता मध्यखण्ड २/१-३

निर्माण विधि:-

- उल्लेखित जड़ीपुटीको सबकुट चूर्णलाई सफा स्टिलको भाडोमा राख्ने ।
- जडिपुटीका प्रकारहरूमा आधारित भरर सामान्यतया ४ वा ८ गुण वा निर्देशानुसार पानी लिने ।
- भाडोलाई मछोपी चतुर्घांश पानी (वा निर्देशानुसार) रोप रहने गरी मन्दाग्निमा पकाउने ।
- भाडोलाई आगोबाट उतारेर स्वांगशित हुन दिने र सफा कपडाते छानेर क्वाथ सङ्कलन गर्ने ।

पती सत्यनुर खड्कन
 सचिव



का.मु. प्रमुख सचिव



अनुसूची १८. हिम कल्पना

शुष्क इन्धनसं सम्यक् षट्भिर्नीरपत्तैः प्लुतम् । निशोपितं हिमः स स्यात्तथा शीतकषायकः ॥
तन्मानं फाण्टबज्जोय सर्वत्रैवैष निधयः ॥

शाईघर संहिता मध्यमखण्ड ४/१

घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याइ	भत्ता	प्रतिफल
१.	अद्विबुटी	Herbs		१	
२.	जल	Water		६	

निर्माण विधि:-

- सर्वप्रथम एउटा माटोको भाडोमा काष्ठोपधिको चूर्णमा ६ गुणा पिसोपानी मिसाउने ।
- भाडोको मुखलाई छोपेर रातभर भिजाउने ।
- बिहान हातले मिचेर सफा कपडाले छानेर हिम सङ्कलन गर्ने ।



नोट :- सामान्यतया हिमको मात्रा ८ तोला हुन्छ ।

का.मु प्रमुख सचिव



अनुसूची १९, फाण्ट कल्पना

क्षुण्णे इत्यपले सम्यग्जलमुष्णं विनिक्षिपेत् । मृत्यावे कुडचोन्मानं ततस्तु सावयेत्पटात् ॥
सस्याच्चूर्णद्वयं फाण्टस्तनमानं द्विपलोम्भितम् । शर्करामधुगुहादीषु क्वावबलत्र निक्षिपेत् ॥

शर्करा संहिता मध्यखण्ड ३/१-२

निर्माण विधि-

- उल्लेखित जडिबुटीहरूको सूक्ष्म चूर्णलाई लोकिएको मात्रामा (सामान्यतया ४ गुणा) उम्लेको पानीमा रातभर (१२ घण्टा) नचलाइकन भिजाउने ।
- भोली बिहान मिश्रणलाई राबरी चलाएर स्थिर राख्न दिने ताकि सबै चूर्ण चिपियोस् ।
- मिश्रणलाई छानेर सफा भाँडोमा फाण्ट सङ्कलन गर्ने ।



का.मु प्रमुख सचिव

का.मु प्रमुख सचिव



अनुसूची २०. घृत मूर्च्छना

पद्याद्यावीविभीतैर्जलाधररजनीमातुलुङ्गद्रवैश्च सचैरतैः सुपिष्टैः पलकपरिमितैर्मन्दमन्दामलेन ।
आज्यप्रस्थं विफेनं परिचपलगतं मूर्च्छयेद्वैद्यराजस्तस्मादाभोपदोषं हरतिथ सहसा चार्धवत्सौख्यदायि ॥
भैषज्यरत्नावली ज्वराधिकार १२६६

स्नेह घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	गोधृत	Cow ghee		६५	१००

कल्क घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	आमलकी	<i>Emblica officinalis Gaertn.</i>	फल	५	२०
२.	हरिताकी	<i>Terminalia chebula Retz.</i>	फल	५	२०
३.	विभिक्तक	<i>Terminalia bellirica Roxb.</i>	फल	५	२०
४.	हरिद्रा	<i>Curcuma longa Linn.</i>	कन्द	५	२०
५.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus Linn.</i>	कन्द	५	२०

द्रव घटक :-

क्र.सं.	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यता	भाग	प्रतिशत
१.	जल	Water		२५६	
२.	मातुलुङ्ग निम्बुक	<i>Citrus medica Linn.</i>		पर्याप्त मात्रा*	

* ५ भाग

मूर्च्छना विधि:-

- सर्वप्रथम घृतलाई एउटा सफा स्टिलको भाडोमा राखेर मन्दाग्निमा पकाउने, फिज शान्त भईसकेपछि आगो निभाउने ।
- कल्क घटक द्रव्यको सूक्ष्म चूर्णलाई मातुलुङ्ग स्वरसमा मर्दन गरीकल्क बनाउने ।
- घृतमा ५ गुणा पानी र उक्त कल्क मिसाएर मन्दाग्निमा पानी नशुक्नुभेल सम्म पकाउने ।
- घृतपाक परिक्षण पछि भाडोलाई अग्नीबाट निकालेर घृतलाई सफा रुपडा वा चाल्नीले छानेर सुरक्षित साप सफा भाडोमा सङ्कलन गर्ने ।

का.मु. प्रमुख सचिव

का.मु. प्रमुख सचिव





अनुसूची २१. चतारी तेल मूर्च्छना

विकसा मुस्तकं धान्यं विफलं वैजयन्तिका । हृवेरवनखर्जूरवटशुजा निशायुगम् ॥

नलिका भेषजं देयं केतकी च समं समम् । प्रत्ये देयं शाणमितं मूर्च्छने पधिकान्निकम् ॥

मैपञ्चरत्नावली पञ्चराधिकार १२७१-१२७२

स्नेह घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	एरण्ड तेल	Castor oil		२५६	१००

कण्ठ घटक:-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	मन्त्रिष्ठा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	१	६.६७
२.	मुस्तक	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	१	६.६७
३.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	१	६.६७
४.	जामलकी	<i>Embilica officinalis</i> Gaertn.	फल	१	६.६७
५.	हरितकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल	१	६.६७
६.	विधितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल	१	६.६७
७.	अग्निमन्थ	<i>Fremna micranota</i> Roxb.	मूल त्वक्	१	६.६७
८.	हृवेर	<i>Pavonia odorata</i> Willd.	मूल	१	६.६७
९.	खजुर	<i>Phoenix sylvestris</i> (Linn.) Roxb.	फल	१	६.६७
१०.	वटशुज	<i>Ficus bengalensis</i> Linn.	शुङ्ग	१	६.६७
११.	हरिडा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	१	६.६७
१२.	दारुहरिडा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	१	६.६७
१३.	नलुका	<i>Cinnamomum cassia</i> (Linn.) J. Presl.	त्वक्	१	६.६७
१४.	शुन्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	१	६.६७
१५.	केतकी	<i>Pandanus odoratissimus</i> Linn. f.	मूल	१	६.६७

द्रव घटक-

क्र स	घटक	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्याङ्ग	भाग	प्रतिशत
१.	गोदधि	Cow curd		१	५०
२.	काञ्ची	Sour rice gruel		१	५०

मूर्च्छना विधि:-

- सर्वप्रथम स्टिलको कराहीमा एरण्ड तेल राखेर मन्दाग्निमा पकाउने, फिज सान्त भएपछि जागे निमाउने ।
- मन्त्रिष्ठा देखि केतकीमूल सम्मको गन्धकूट चुन्दाई धरी, काञ्ची र धेरै पानीमा मिसाएर कण्ठ बनाउने

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

वती काठमाडौं जिल्ला
सचिव

[Handwritten mark]



AAUK



- कन्कलाई तातो एरपड तेलमा राखेर विस्तारि जलाजरी जलागंस सुक्ने गरी पकाउने र पुनः ४ गुणा पानी थपेर जल मिश्रीय नभएसम्म मन्दगनिमा पकाउने ।
- त्यसपछि खुन्डोनाट निकासेर तेललाई कापडासे छाने र उपयुक्त भाडोमा सञ्चलन गर्ने ।



सधैँ बंढाकुट खासका
सचिव

फा.मु प्रमुख सचिव



अनुसूची २२. बटी तथा गुग्गुलु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जडिबुटी)

क्र. सं.	विवरण	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोज्यङ्ग	प्रतिनिधि
१.	अमरत्य	<i>Sesbania grandiflora</i> Linn.	पत्र	
२.	अग्निमन्थ	<i>Premna mucronata</i> Roxb.	मूल त्वक्	
३.	अजमोदा	<i>Apium graveolens</i> Linn.	फल	
४.	अतिवला	<i>Abutilon indicum</i> (Linn.) Sweet.	मूल	
५.	अतिविषा	<i>Aconitum heterophyllum</i> Wall. ex Royle	ऊन्द	
६.	अम्नावेतस	<i>Garcinia pedunculata</i> Roxb.	फल	
७.	अर्जुन	<i>Terminalia arjuna</i> W. & A.	त्वक्	
८.	अश्वमन्था	<i>Withania somnifera</i> Dunal	मूल	
९.	असिपधुइला	<i>Cissus quadrangularis</i> Linn.	काण्ड	
१०.	आइक	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द	
११.	आमलकी	<i>Emblica officinalis</i> Gaertn.	फल	
१२.	उजीर	<i>Vetiveria zizanioides</i> (Linn.) Nash	मूल	
१३.	एरंड	<i>Ricinus communis</i> Linn.	मूल	
१४.	एला	<i>Elettaria cardamomum</i> (Linn.) Maton.	बीज	
१५.	कडोस	<i>Piper cubeba</i> Linn. f.	फल	
१६.	कण्टकारी	<i>Solanum surattense</i> Burm. f.	मूल	
१७.	काकमाषी	<i>Solanum nigrum</i> Linn.	पत्राङ्ग	
१८.	काञ्चनार	<i>Bauhinia variegata</i> Linn.	त्वक्	
१९.	किरात तित्त	<i>Swertia chirayita</i> (Roxb. ex Flem.) Karst.	पत्राङ्ग	
२०.	कुटकी	<i>Picrothiza kurroa</i> Royle ex Benth	भौमिक काण्ड	
२१.	कुटज	<i>Holarrhena pubescens</i> Wall. ex G. Don	त्वक्	
२२.	कुपित्तु	<i>Strychnos nux-vomica</i> Linn.	बीज	
२३.	कुष्ठ	<i>Saussurea lappa</i> C. B. Clarke	मूल	
२४.	कुम्भाण्ड	<i>Benincasa hispida</i> (Thunb.) Cogn.	फल	
२५.	कुष्ण जीरक	<i>Carum carvi</i> Linn.	फल	
२६.	केतकी	<i>Pandanus odoratissimus</i> Linn. f.	मूल	
२७.	खजुर	<i>Phoenix sylvestris</i> (Linn.) Roxb.	फल	
२८.	सुगौनी गवानी	<i>Hyoscyamus niger</i> Linn.	फल	अजमोदा
२९.	गज पिचली	<i>Scindapsus officinolis</i> (Roxb.) Schott.	फल	

AAJIX



३०.	गम्भारी	<i>Gmelina arborea</i> Roxb.	मूल त्वक्	
३१.	गुग्गुलु	<i>Commiphora wightii</i> (Am.) Bhandari	निर्वास	
३२.	गुग्गु	Purified <i>Abrus precatorius</i> Linn.	मूल	
३३.	गुडुची	<i>Tinospora cordifolia</i> (Willd.) Miers	काण्ड	
३४.	गोधुम	<i>Tribulus terrestris</i> Linn.	फल	
३५.	घृतकुमारी	<i>Aloe vera</i> Taourm. ex Linn.	पत्र	
३६.	पषाण	<i>Piper retrofractum</i> Vahl.	फल	
३७.	पिचक	<i>Plumbago zeylonica</i> Linn.	मूल	
३८.	जटामांसी	<i>Nardostachys jatamansi</i> DC.	भौमिक काण्ड	
३९.	जातिफल	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज	
४०.	जातिची	<i>Myristica fragrans</i> Houtt.	बीज कोष	
४१.	जीरक	<i>Cuminum cyminum</i> Linn.	फल	
४२.	ताम्बुल	<i>Piper betle</i> Linn.	पत्र	
४३.	तामिसपत्र	<i>Abies webbiana</i> Lindl.	पत्र	
४४.	तुलसी	<i>Ocimum sanctum</i> Linn.	पत्र	
४५.	चायमाण	<i>Gentiana kurroo</i> Royle	कन्द	कुटकी
४६.	विवृत	<i>Operculina turpethum</i> (Linn.) Silva Manso	मूल त्वक्	
४७.	त्वक्	<i>Cinnamomum zeylonicum</i> Blume	त्वक्	
४८.	दमितभूल	<i>Baliospermum montanum</i> Muell. Arg.	मूल	
४९.	दहिम	<i>Punica granatum</i> Linn.	फल त्वक्	
५०.	दारहरिद्रा	<i>Berberis aristata</i> DC.	काण्ड	
५१.	देवदारु	<i>Cedrus deodora</i> (Roxb.) Loud.	काण्डसार	
५२.	धतुर	<i>Datura metel</i> Linn.	बीज	
५३.	धातकी	<i>Woodfordia fruticosa</i> (Linn.) Kurz.	पुष्प	
५४.	धान्यक	<i>Coriandrum sativum</i> Linn.	फल	
५५.	नतुका	<i>Cinnamomum cassia</i> (Linn.) J. Presl.	त्वक्	
५६.	नागजेशर	<i>Mesua ferrea</i> Linn.	पुष्प	
५७.	नागवला	<i>Sida veronicaefolia</i> Lam.	मूल	Ⓢ
५८.	निम्ब	<i>Azadirachta indica</i> A. Juss.	पत्र	
५९.	निम्बुक	<i>Citrus limon</i> (Linn.) Burm. f.	फल	
६०.	निलकमल	<i>Nymphaea nouchali</i> Burm. f.	पुष्प	





६१.	पत्र	<i>Cinnamomum tamala</i> Nees & Eberm.	पत्र	
६२.	पद्म	<i>Nelumbo nucifera</i> Gaertn.	पुष्प	
६३.	पाटला	<i>Stereospermum suaveolens</i> DC.	मूल त्वक्	
६४.	पाटा	<i>Cissampelos pareira</i> Linn.	मूल	
६५.	पारिभद्र	<i>Erythrina variegata</i> Linn.	पुष्प	
६६.	पिप्पली	<i>Piper longum</i> Linn.	फल	
६७.	पिप्पलीमूल	<i>Piper longum</i> Linn.	मूल	
६८.	पुन	<i>Areca catechu</i> Linn.	फल	
६९.	पुष्करमूल	<i>Inula racemosa</i> Hook. f.	मूल	
७०.	पृथपणी	<i>Uraria picta</i> Desv.	मूल	
७१.	शियधु	<i>Callicarpa macrophylla</i> Vahl.	पुष्प गुच्छ	
७२.	जदर	<i>Zizypos jujuba</i> Lam	फल	
७३.	बकुल	<i>Acacia arabica</i> Willd.	त्वक्	
७४.	वित्त	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	अपरक फल	
७५.	वित्त	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	मूल त्वक्	
७६.	वृहती	<i>Solanum indicum</i> Linn.	मूल	
७७.	ब्राह्मी	<i>Bacopa monnieri</i> (Linn.) Pennell	पत्ताई	
७८.	भडा	<i>Cannabis sativa</i> Linn.	पत्र	
७९.	भस्मातका	<i>Semecarpus anacardium</i> Linn.	फल	
८०.	भुनिम्ब	<i>Andrographis paniculata</i> Nees	पत्ताई	विनाश लिल
८१.	भृङ्गराज	<i>Eclipta alba</i> Hassk.	पत्ताई	
८२.	भ्रिंथा	<i>Rubia cordifolia</i> Linn.	मूल	लज्जावती
८३.	भरिष	<i>Piper nigrum</i> Linn.	फल	
८४.	मातुलुङ्ग निम्बुक	<i>Citrus medica</i> Linn.	फल	
८५.	मुर्का	<i>Marsdenia tenacissima</i> W. & A.	मूल	#
८६.	मुस्ता	<i>Cyperus rotundus</i> Linn.	कन्द	
८७.	मोचरस	<i>Salmalia malabarica</i> Schott. & Endl.	निर्पास	
८८.	यवानी	<i>Trachyspermum ammi</i> (Linn.) Sprague ex Turri	फल	
८९.	यवासा	<i>Alhagi pseudohagi</i> (Bieb.) Desv.	पत्ताई	
९०.	यहीमधु	<i>Glycyrrhiza glabra</i> Linn.	आण्डर मूल	
९१.	रक्तपुष्पी	<i>Asclepias curassavica</i> Linn.	मूल	पारिभद्र

12/12/2024

AS

VP

2

12/12/2024



AAUX



९२.	रास्ना	<i>Pluchea lanceolata</i> C. B. Clarke	पत्राङ्ग
९३.	राजजायती	<i>Mimosa pudica</i> Linn.	पत्राङ्ग
९४.	शता कस्तुरी	<i>Hibiscus abelmoschus</i> Linn.	फल
९५.	लवङ्ग	<i>Syzygium aromaticum</i> (Linn.) Merr. & L. M. Per.	पुष्प कलिका
९६.	लाक्षा	<i>Laccifer lacta</i> Cockerell	लाक्षा
९७.	लौघ	<i>Symplocos racemosa</i> Roxb.	त्वक्
९८.	बघा	<i>Acorus calamus</i> Linn.	कन्द
९९.	बटवुर	<i>Ficus bengalensis</i> Linn.	रुड़
१००.	कलसनाभ	<i>Aconitum ferox</i> Wall. ex Seringe	कन्द
१०१.	करुण	<i>Crataeva nurvala</i> Buch. Ham.	त्वक्
१०२.	बासा	<i>Adhatoda visica</i> Nees	पत्र
१०३.	बासा	<i>Adhatoda vesica</i> Nees	मूल
१०४.	बिडवा	<i>Embelia ribes</i> Burm. f.	फल
१०५.	बिडारीकन्द	<i>Pueraria tuberosa</i> DC.	कन्द
१०६.	बिभितक	<i>Terminalia bellirica</i> Roxb.	फल
१०७.	कुशाम्ब	<i>Garcinia indica</i> Choisy	फल
१०८.	बृद्धदारुक	<i>Argyreia speciosa</i> Sweet.	बीज
१०९.	बृद्धदारुक	<i>Argyreia speciosa</i> Sweet.	मूल
११०.	शाटी	<i>Hedychium spicatum</i> Ham. ex Smith	कन्द
१११.	रातनुष्पा	<i>Anethum sowa</i> Roxb. ex Fiem.	फल
११२.	शतावरी	<i>Asparagus racemosus</i> Willd.	कन्द
११३.	शर्करा	Sugar Candy	
११४.	शासपणी	<i>Desmodium gangeticum</i> DC.	मूल
११५.	शुण्ठी	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	कन्द
११६.	शयोनक	<i>Oroxylum indicum</i> Vent.	मूल त्वक्
११७.	सर्ब रस	<i>Shorea robusta</i> Gaertn.	निर्गस
११८.	सर्पगन्धा	<i>Rauwolfia serpentina</i> Benth. ex Kurz	मूल
११९.	सारिका	<i>Hemidesmus indicus</i> (Linn.) R. Br.	मूल
१२०.	सूर्य	<i>Amorphophallus campanulatus</i> (Roxb.) Blume	कन्द
१२१.	हपुसा	<i>Juniperus communis</i> Linn.	फल
१२२.	हरिताकी	<i>Terminalia chebula</i> Retz.	फल





१२३.	हरिद्रा	<i>Curcuma longa</i> Linn.	कन्द	
१२४.	लिङ्गु	<i>Ferula foetida</i> Regel.	निर्गस	
१२५.	हिज्जल	<i>Barringtonia acutangula</i> (Linn.) Gaertn.	बीज	
१२६.	हृषेर	<i>Pavonia odorata</i> Willd.	मूल	
१२७.	इमली डार	Alkaline preparation from <i>Tamarindus indica</i> Linn.		
१२८.	एरण्ड तेल	Castor oil		
१२९.	कर्पूर	Camphor		
१३०.	खदिरसार	Catechu	कत्था	
१३१.	यव डार	Alkaline preparation from Barley		
१३२.	रसाइन	<i>Berberis aristata</i> DC		
१३३.	सर्जिक डार	Alkaline preparation from <i>Salsola</i> and other species		
१३४.	धूलकुमारी	<i>Aloe vera</i> Tourm. ex Linn.	शुष्क पत्र मज्जा	
१३५.	वंशलोधन	<i>Bambusa arundinacea</i> Willd.	निर्गस	

@ *Grewia hirsuta* Vahl.

Bauhinia vahlii Wight & Arn.

का.मु. प्रमुख सचिव

का.मु. प्रमुख सचिव





अनुसूची २३. बटी तथा गुग्गुलु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (जान्तव)

क्र. स.	विवरण	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रयोगवाह	प्रतिनिधी
१.	अजामूत्र	Goat urine		
२.	कस्तुरी	Moschus moschiferus	कस्तु	सता कस्तुरी
३.	यज्ञ मूत्र	Elephant urine		
४.	गोधृत	Cow ghee		
५.	गोदधि	Cow curd		
६.	गोदुग्ध	Cow Milk		
७.	गोमूत्र	Cow urine		
८.	मधु	Honey		
९.	शङ्ख भस्म	Calcined Conch		

[Handwritten signature]

[Handwritten mark]

[Handwritten signature]
का.मु. प्रमुख सचिव

[Handwritten signature]
का.मु. प्रमुख सचिव





अनुसूची २४. बटी तथा गुरुगुत्तु कल्पनामा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थ (पार्थिव)

क्र. सं.	विवरण	वैज्ञानिक नाम/अंग्रेजी नाम	प्रतिनिधी
१.	अधक भष्म	Calcined Mica	
२.	इस्तिका चूर्ण	Brick powder	
३.	औद्विद लवण	Sambhar salt	
४.	कज्याली	Amalgam	रस सिन्दुर
५.	कासिस भष्म	Calcined Ferrous sulphate	
६.	छटिका	Lime	
७.	गन्धक	Sulphur	
८.	टंक्रण भष्म	Calcined Borax	
९.	ताम्र भष्म	Calcined Copper	
१०.	मकरध्वज	Special Preparation	
११.	भनशिला	Realgar	
१२.	लौह भष्म	Calcined Iron	
१३.	बहु भष्म	Calcined Lead	
१४.	विड लवण	Vida salt	
१५.	सामुद्र लवण	Sea salt	
१६.	शिलावित्त	Asphaltum	
१७.	सैन्धव लवण	Rock Salt	
१८.	सौवर्चल लवण	Black salt	
१९.	स्फटिक भष्म	Calcined potash alum	
२०.	स्वर्णमालिक भष्म	Calcined Copper Pyrite	
२१.	हरताल	Orpiment	



[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]
 कति बतानुद सभ्यता
 सचिव

[Handwritten signature]
 का.मु प्रमुख सचिव



1. Acharya Priyabarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-I.
2. Acharya Priyabarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-II.
3. Acharya Priyabarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-III.
4. Acharya Priyabarta Sharma, Chaukhamba Bharati Academy; 2011. Dravyaguna Vigyan Vol-IV.
5. Acharya PV Sharma and Dr GP Sharma, Chaukhambha Orientalia, 2006. Kaiyadev Nighantu of Kaiyadev.
6. Department of Ayurveda, Ministry of Health and Population, Govt. of Nepal; 2067. The Ayurvedic Formulary of Nepal Part I.
7. Department of Ayurveda; 2007. Essential Ayurveda Drug List for Different Level of Ayurveda Institutions.
8. Dr GS Acharya, Chaukhambha Sanskrit Pratishthan, Panchakarma Illustrated.
9. Dr Indradev Tripathi, Chaukhambha Sanskrita Bhawan, 2005. Chakradatta of Chakrapani.
10. Dr K Nishteswar and Dr R Vidyanath, Chaukhambha Sanskrit Series Office, 2017. Sahasrayogam of Anonymous author.
11. Dr Pulak Kant Kar, Chhonya, 2012. Mechanism of Panchakarma and Its module of Investigation.
12. Dr Siddhinandan Mishra, Chaukhambha Orientalia, 2002. Ayurvediya Rasashastra.
13. Dr. Brahmanand Tripathi, Chaukhamba Sanskrit Pratishthan; 2007. Ashtangahridayam of Vagbhata.
14. Dr. Brahmanand Tripathi, Chaukhamba Subharati Prakashan; 2016. Sharangdhar Samhita of Sharangdhar.
15. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol I, First edition.
16. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol II, First edition.
17. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol III, First edition.
18. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol IV, First edition.
19. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol V, First edition.
20. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VI, First edition.
21. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VII, First edition.
22. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2011. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol VIII, First edition.
23. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2016. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol IX, First edition.
24. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol I, First edition.
25. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol II, First edition.
26. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part II, Vol III, First edition.



27. Government of India, Ministry of Health and Family Welfare, Department of Ayush, 2008. The Ayurvedic Pharmacopoeia of India, Part I, Vol I-VII, First edition.
28. HMG Nepal, 2001. Medicinal Plants of Nepal-Bulletin of the Department of Medicinal Plants No 3.
29. Kaviraj Dr Ambikadatta Shastri, Chaukhamba Sanskrit Sansthan, 2007. Sushruta Samhita of Acharya Sushruta Part I.
30. Kaviraj Dr Ambikadatta Shastri, Chaukhamba Sanskrit Sansthan, 2007. Sushruta Samhita of Acharya Sushruta Part II.
31. Keshab Shrestha, Mandala Book Point, 1998. Dictionary of Nepalese Plant Names.
32. Pandit Kashinath Shastri & Dr. Gorakhnath Chaturvedi, Chaukhamba Bharati Academy; 2002. Charaka Samhita of Agnivesa Part I.
33. Pandit Kashinath Shastri & Dr. Gorakhnath Chaturvedi, Chaukhamba Bharati Academy; 2002. Charaka Samhita of Agnivesa Part II.
34. Premvati Tiwari, Chaukhamba Orientalia; 2011. Ayurvediya Prasuti Tantra Evam Stri Roga Part I.
35. Premvati Tiwari, Chaukhamba Orientalia; 2011. Ayurvediya Prasuti Tantra Evam Stri Roga Part II.
36. Prof. Dr AK Sharma, Chaukhamba Orientalia; 2017. Kayachikitsa Parts II.
37. Prof. Krishnachand Chunekar, Chaukhamba Bharati Academy; 2010. Bhavprakash Nighantu.
38. Prof. Siddhinandan Mishra, Chaukhamba Subharati Prakashan; 2017. Bhaishajyaratnavali of Gobinda Das Sen.
39. Shree Dhootpapeswar. Suvarnakalpana.
40. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part I.
41. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part II.
42. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part III.
43. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part IV.
44. Shree Nagindas Chhaganlal Shah, B. Jain Publishers Pvt. Ltd.; 2005. Bharat Bhaishajya Ratnakar Part V.
45. Shree Vaidyanath Ayurveda Bhawan Ltd.; 2014. Ayurveda Sara Sangraha.
46. Shrisatyopal Bhisagacharya, Chaukhamba Sanskrit Sansthan; 2006. Kashyap Samhita of Acharya Kashyap.
47. Vaidya Haridas Shreedhar Kasture, Shree Vaidyanath Ayurveda Bhawan Ltd, 2007. Ayurvediya Panchakarma Vigyan.
48. Vaidya Shreyelaxmipati Shastri, Chaukhamba Prakashan, 2009. Yogratanakar of Anonymous author.
49. www.archive.org

13

श्री कृष्ण चन्द्र शर्मा
 सचिव



का.मु प्रमुख सचिव